

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
TEISĖS fakultetas

Jovita Vainilavičiūtė

Mediacijos instituto modelis Lietuvos baudžiamojoje justicijoje

Magistro baigiamasis darbas

Teisės vientisųjų studijų programa, valstybinis kodas 60101S103

Vadovas (-ė) Prof. Dr. Edita Gruodytė
(Moksl. laipsnis, vardas, pavardė)

(Parašas) (Data)

Apginta Doc. dr. Julija Kiršienė
(Fakulteto dekanas)

(Parašas) (Data)

Kaunas, 2010

TURINYS

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
ĮVADAS.....	7
1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE.....	11
1. 1. Atkuriamojo teisingumo samprata	11
1. 2. Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija	13
2. MEDIACIJOS INSTITUTO MODELIS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE.....	15
2. 1. Atkuriamojo teisingumo koncepcijos kūrimo Lietuvoje prielaidos.....	15
2. 1. 1. Konstitucinės atkuriamojo teisingumo modelio diegimo prielaidos.....	15
2. 1. 2. Teisinės atkuriamojo teisingumo modelio diegimo prielaidos.....	17
2. 2. Mediacijos instituto teisinis reglamentavimas.....	18
2. 3. Mediacijos instituto charakteristikos.....	22
2. 3. 1. Mediacijos modelio parinkimas.....	23
2. 3. 2. Mediacijos proceso iniciatyvos teisė.....	27
2. 3. 3. Bylų perdavimo mediacijai sąlygos.....	30
2. 3. 4. Bylos, atvejo analizė.....	34
2. 3. 5. Mediacijos rezultatas.....	37
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	41
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	44

SANTRAUKA

Lietuvoje vykstantys socialiniai ir ekonominiai pokyčiai skatina ieškoti naujų būdų nukentėjusiojo ir įtariamojo (teisme - kaltinamojo) taikaus bei operatyvaus konflikto sprendimo procedūroms tobulinti. Atsižvelgiant į tarptautines rekomendacijas, yra tikslinga svarstyti mediacijos, kaip teisinės konfliktų nagrinėjimo procedūros, įdiegimą.

Reformuojant „senąją“ teisingumo vykdymo sistemą, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra parengė ir pateikė svarstyti „*Sutarimo proceso*“ projektą. Kalbant apie mediacijos instituto integravimą į Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemą, svarbu įsitikinti, ar „*Sutarimo proceso*“ projektas atitinka esmines atkuriamojo teisingumo modelio charakteristikas.

Valstybių praktikos ir tarptautinių dokumentų rekomendacijų valstybėms narėms, dar tik diegiančioms atkuriamojo teisingumo koncepciją, analizė parodė, jog „*Susitarimo proceso*“ projektas negali būti laikomas tarptautinių dokumentų rekomenduojamu atkuriamojo teisingumo modeliu.

Analizuojant Europos kontinentinėse valstybėse veikiančių modelių sėkmingos realizacijos formas, įvertinti pagrindiniai mediacijos instituto elementai - mediacijos modelio parinkimas, mediacijos proceso iniciatyvos teisė, bylų perdavimo mediacijai sąlygos, atvejo analizė, susitarimo pasirašymas ir įtaka baudžiamajam procesui. Pastarųjų charakteristikų ir „*Sutarimo proceso*“ projekto analizės kontekste, pateiktos rekomendacijos diegiant mediacijos instituto modelį Lietuvos baudžiamajoje justicijoje. Esminės charakteristikos, į kurias turėtų atkreipti dėmesį teisėkūros subjektai, yra: mediacijos procesas gali veikti ir kaip autonominė ginčų nagrinėjimo procedūra, ir kaip baudžiamąjį procesą papildantis modelis; skatinant mediacijos proceso praktinį įgyvendinimą, turėtų būti išplėstas subjektų ratas, kuriems garantuojama proceso iniciatyvos teisė, neapsiribojant tik prokuroru ir kaltinamuoju; nusikalstamos veikos sunkumas turi lemti mediacijos modelio taikymo galimybes ir pasiekto konsensuso įtaką tolimesniam baudžiamajam procesui.

SUMMARY

The model of the institute of mediation in the criminal justice of Lithuania

In the context of a concept of restorative justice the institute of mediation is treated as a model most commonly implanted and used. In Europe there are almost no countries, where the mediation institute is not being applied in criminal cases. As the Council of Europe adopted Recommendation No. R(99) 19 „Mediation in criminal matters“ and as the Council of European Union adopted the fundamental decision No. 2001/220/TVR regarding the status of victims in criminal cases on the 15th of March 2001, implementation of the institute of mediation is becoming increasingly used in all countries.

The nowadays social and economic changes in Lithuania have highlighted the community members' needs, that occur while solving the conflicts regarding criminal actions. While defining the **relevance** of this paper it should be noted that it is advisable to search for new ways of solving the conflict between the victim and the suspect (in court – the defendant) in order to improve the procedures of solving the conflict in a peaceful and operative way. The parties of interaction should be given an opportunity to express their position and to take the possibility of conciliatory process application.

The Government of the Republic of Lithuania, with decision No. 806 of the 8th of August 2007 „regarding approval of measures of national crime prevention and control programmes that are supposed to be implemented in 2007-2009“, had obliged to formulate the concept of restorative justice in Lithuania, aiming to restore the former state between the subjects affected by the crime – victim, offender, society. In 2010, Prosecution service of the Republic of Lithuania has formulated and submitted for contemplation a measure, anticipating the project of complement of the criminal code section XXXI with the third clause named „*The process of agreement*“.

Theme **originality** is determined by the fact, that the project of complement of the criminal code section XXXI with the third clause named „*The process of agreement*“ is not an object of research or scientific publications. This factor grounds the need for analysis, in order to estimate the crucial characteristics of the project „*The process of agreement*“ and to define the pattern of the institute of mediation in the criminal justice of Lithuania.

The **topic** concerns the fact that, although the latter project of complement of the criminal code of Lithuania, that is being analysed in the context of the the theme, could be treated as purposeful attempts, determinant the integration of the practice of alternative decision into the criminal justice

system of Lithuania, however, the mediation institute, defined by the legal regulations, is ambiguous, and thus requires a detailed analysis.

Hypothesis of the paper – the project „*The process of agreement*“, prepared and submitted for contemplation by the Prosecution service of the Republic of Lithuania, is lacking features of the pattern implementing the concept of restorative justice – is proved.

Consequently there is a reason to distinguish certain recommendatory provisions:

In Lithuania the process of mediation could be implemented by implanting less radical institute practices, and by initiating mediation as a process implementing the pattern of diversion. Furthermore, incorporation of mediation, as a suppletory pattern of criminal process, is also reasonable.

By analysing the right of the initiative of mediation process, the project „*The process of agreement*“ should be complemented by a provision also defining the judge’s right of discretion to direct the case for mediation, because in particular cases some circumstances may occur during the court proceedings, determinant the possibility of resolving the conflict during the process of mediation.

In the Art. 432⁴ of the measure complementing the criminal process of the Republic of Lithuania, there is only the offender’s initiative to terminate the pretrial examination by making an agreement, is defined. The above-mentioned article, eliminating the victim’s initiative right, is out of character with the practice of the institute implementation, thus it should be complemented, by defining the victim’s initiative for the process of mediation.

In the project of „*The process of agreement*“, while analysing specifications of the use of mediation, there is no differentiation regarding criminal acts given. It should be noted that law-making subjects in the project of supplementing the criminal code of the Republic of Lithuania, should define the provisions regarding the use of different mediation patterns, according to certain background of criminal acts.

In the Art. 432⁶ of the project „*The process of agreement*“, defining the process of negotiating, it is recommended to concolidate the involvement of an independent, impartial mediator, not a prosecutor, who performs the function of mediator.

In the criminal code of the Republic of Lithuania, there should be some variants of the affection of the results of mediation on the criminal proceedings implemented. In cases of serious and highly serious crime, successful mediation should be anticipated as a reason for milder punishment than intended by sanctions, by incorporating effective mediation into the cases of milder punishment intended by the criminal code of the Republic of Lithuania Art. 62. Whereas in cases of misdemeanours, constructive result of mediation may serve as a reason for indemnification or conviction, or a condition to retrieve or to apply probation.

Thus, having estimated the essential characteristics of mediation organization, the institute of mediation could be typically defined as:

The essential characteristics of mediation should be regulated by the criminal code of the Republic of Lithuania.

- **Mediation can be initiated in the course of pretrial and trial proceedings. The initiative should be given to:**
 - **The victim;**
 - **The offender (in court – the defendant)**
 - **Officers representing criminal justice – prosecutor, judge.**

- **At the phase of decree, officers, representing criminal justice, must take into account the following conditions:**
 - **Admission of essential considerations of the case;**
 - **Consent of the parties to be involved into mediation;**
 - **Definite individual victim;**
 - **Seriousness of the criminal act.**

- **Initiation of mediation influences the course of criminal justice:**
 - **In cases of misdemeanours criminal prosecution may be suspended and the case can be directed to the institution administering mediation (diversion);**
 - **In the course of mediation, integrated into the trial proceedings, while solving the conflicts regarding serious and highly serious criminal acts, agreement between the parties could affect the court decision.**

- **The process of mediation is organized in the centre of mediation, the controlling function is accredited to the law-making subjects.**

IVADAS

Daugelyje valstybių nepasitenkinimas ir nusivylimas formalų teisingumą įgyvendinančių institucijų sistema, ar kylantis noras išsaugoti ir sustiprinti tradicinę teisinę praktiką, sąlygojo poreikį ieškoti alternatyvių nusikalstamumo prevencijos ir konfliktų sprendimo būdų.¹ Atkuriamasis teisingumas (ang. *restorative justice*), kurio ištakos prieš ketvirtį amžiaus prasidėjo Šiaurės Amerikoje ir Europoje, XXI amžiuje suprantamas kaip socialinis judėjimas, įtvirtinantis vyraujančias pozicijas valstybių baudžiamosios justicijos srityje. Šiandien atkuriamojo teisingumo politika ir praktika vystoma daugelyje valstybių, pasižyminčių skirtinga kultūrine, teisine tradicija, ką intensyviai remia Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų Organizacijos institucijos.

Plačiausiai taikomi, labiausiai empiriškai pagrįsti yra šie atkuriamojo teisingumo modeliai: tradicinis aukos ir nusikaltėlio mediacijos modelis, sprendimo priėmimas apskrito rato principu, „konferencijos-pasitarimai“.² Šios ir kitos atkuriamojo teisingumo formos akcentuoja derybų procesą sprendžiant klausimą dėl žalos, kuris įtraukia ne tik nusikaltėlį bei auką, bet ir jų šeimas bei visuomenės organizacijas, t.y. visus tuos, kuriuos palietė nusikaltimas. Atkuriamasis teisingumas suprantamas kaip moderni nusikalstamų veikų sukeliamų konfliktų sprendimo sistema, sudaranti alternatyvą ar papildanti tradicinę teisingumo vykdymo sistemą.³

Atkuriamojo teisingumo koncepcijos kontekste mediacijos institutas traktuojamas kaip daugiausia diegiamas ir taikomas modelis. Europoje pirmąsias mediacijos programas XX amžiaus 8-9 dešimtmečiais pradėjo vystyti Skandinavijos bei kai kurios Vakarų Europos valstybės. Europoje beveik neliko valstybių, kuriose nebūtų taikomas mediacijos institutas baudžiamosiose bylose. Europos Tarybai priėmus Rekomendaciją Nr. R(99) 19 „Mediacija baudžiamosiose bylose“ ir Europos Sąjungos Ministrų Tarybai 2001 m. kovo 15 d. priėmus Pagrindų sprendimą Nr. 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose, mediacijos instituto įdiegimas valstybėse įgyja vis didesnę pagreitį.⁴

Europos Sąjungos Ministrų Tarybos Pagrindų sprendimas Nr. 2001/220/TVR dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose yra reikšmingiausias mediacijos baudžiamosiose bylose

¹ Yvon Danduran, *Handbook on Restorative Justice Programmes* (New York: United Nations, 2006), p. 5.

² Žr. plačiau: Margarita Zernova, *Restorative Justice: Ideals and Realities* (Burlington: Ashgate Publishing Company, 2007), p. 8-19.

³ Mark S. Umbreit, Robert B. Coates, Betty Vos, “Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory”, *Contemporary Justice Review* (2007, Vol. 10, No. 1), p. 23.

⁴ Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, *Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas* (Vilnius: Teisės institutas, 2008), p. 7; <<http://www.teise.org/docs/research/Atkuriamasis%20teisingumas%202006.pdf>> [aplankyta 2010 03 03].

požiūriu Europos Sąjungos dokumentas. Pagrindų sprendimo 10 str. pabrėžia, jog valstybės narės turi skatinti mediaciją baudžiamosiose bylose už nusikaltimus, kuriuos laiko tinkamais tokios priemonės taikymui, ir užtikrinti, kad į mediacijos baudžiamosiose bylose metu nukentėjusiojo ir kaltinamojo pasiektą susitarimą galėtų būti atsižvelgta. Remiantis Pagrindų sprendimo 17 str., kiekviena ES valstybė narė turi įteisinti įstatymus ir kitus teisės aktus, sąlygojančius Pagrindų sprendimo 10 str. įgyvendinimą iki 2006 m. kovo 22 d.⁵ Akivaizdu, jog šis, rezultatų prasme privalomo pobūdžio Europos Sąjungos dokumentas, gali būti traktuojamas kaip tam tikras signalas valstybėms narėms, tame tarpe ir Lietuvai, jog atkuriamasis teisingumas baudžiamosiose bylose tapo Europos Sąjungos institucijų intereso ir kompetencijos sferos dalimi ir yra kaip paskata tradicinei teisingumo sistemai priimant mediaciją.⁶

Lietuvoje vykstantys socialiniai ir ekonominiai pokyčiai išryškino naujus bendruomenės narių poreikius, pasireiškiančius sprendžiant dėl nusikalstamų veikų padarymo kylančius konfliktus. Apibūdinant šio darbo **aktualumą**, pažymėtina, jog tikslinga ieškoti naujų būdų nukentėjusiojo ir įtariamojo (teisme - kaltinamojo) taikaus bei operatyvaus konflikto sprendimo procedūroms tobulinti. Interakcijos šalims turi būti suteikta galimybė išreikšti savo poziciją ir pasinaudoti taikinamojo proceso taikymo galimybe.

Lietuvoje yra tikslinga svarstyti mediacijos, kaip pažangaus atkuriamojo teisingumo modelio, taikymo baudžiamosiose bylose įdiegimą. Lietuvos Respublikos teisėkūros institucijų vykdomą iniciatyvą įgyvendinant Pagrindų sprendimo raginimus vertinti sudėtinga, nes alternatyvūs ginčų sprendimo būdai Lietuvoje vis dar nėra sulaukę pakankamo visuomenės pripažinimo, o pastangos skatinti mediacijos baudžiamosiose bylose plėtojimą negali būti traktuojamos kaip itin ryžtingos.⁷

Pažymėtina, jog aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto tema lietuvių autorių literatūroje nėra pakankamai išnagrinėta, parašyta vos keletas I. Michailovič, R. Uscilos, L. Ūselės mokslinių publikacijų, nors atkuriamąjį teisingumą įgyvendinantys modeliai plačiai nagrinėjami užsienio mokslinėje literatūroje. Paminėtini atkuriamojo teisingumo eksperto Tony Marschall (1999), profesorių Howard Zehr (2004), Ivo Aertsen (2004), Mary Ellen Reimund (2005) darbai, kuriuose atskirų valstybių baudžiamosios justicijos kontekste analizuojama atkuriamojo teisingumo koncepcija ir jos praktinis įgyvendinimas.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2007 m. rugpjūčio 8 d. Nutarime Nr. 806 „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metais įgyvendinimo priemonių plano

⁵ 2001/220/JHA: Council Framework decision 2001 of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, Official Journal L 082, 22/03/2001 P. 0001 – 0004.

⁶ Žr. išnašą 4: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 6.

⁷ Ten pat.

patvirtinimo“ įpareigojo parengti atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepciją, kurios pagrindinis tikslas yra atkurti buvusią padėtį tarp nusikaltimo paveiktų subjektų – aukos, nusikaltėlio, visuomenės.⁸ 2010 m. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra parengė ir pateikė svarstyti įstatymo projektą, numatantį baudžiamojo proceso kodekso XXXI skyriaus papildymo trečiuoju „*Sutarimo proceso*“ skirsniu projektą.⁹

Pasirinktos temos **naujumą** lemia tai, jog Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXI skyriaus papildymo trečiuoju „*Sutarimo proceso*“ skirsniu projektas nėra jokie tiriamąjį darbo, mokslinių publikacijų objektas. Ši aplinkybė pagrindžia analizės poreikį, siekiant įvertinti „*Sutarimo proceso*“ projekto esmines charakteristikas ir apibrėžti mediacijos instituto modelį Lietuvos baudžiamojoje justicijoje.

Darbo temos **problematika** susijusi su tuo, kad nors ir pastarasis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo projektas nagrinėjamos temos kontekste gali būti traktuojamas kaip kryptingos pastangos, sąlygojančios alternatyvios konfliktų sprendimo praktikos integravimą į Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemą, tačiau įstatymo projekto nuostatose apibrėžtas mediacijos institutas yra dviprasmiškas, todėl reikalauja išsamios analizės.

Atsižvelgiant į keliamą problemą, analizuojamas darbo **objektas** – pagrindinių mediacijos instituto charakteristikų analizė siekiant įvertinti „*Sutarimo proceso*“ projekto nuostatas.

Todėl šio darbo **tikslas** – remiantis supranacionalinių mediacijos institutų baudžiamosiose bylose reglamentuojančių teisės aktų rekomendacijomis, kitose valstybėse egzistuojančių modelių diegimo praktika, mokslinės literatūros analize pateikti siūlymą dėl mediacijos modelio taikymo Lietuvos baudžiamojoje justicijoje. Siekiant įgyvendinti tikslą, šiame darbe keliami tokie **uždaviniai**:

- Pristatyti atkuriamojo teisingumo koncepcijos, mediacijos instituto sampratą ir aktualumą.
- Apibrėžti Europos Sąjungos institucijų dėmesį mediacijai, įvertinant tarptautinių dokumentų rekomendacijas.
- Įvertinti atkuriamojo teisingumo koncepcijos kūrimo Lietuvoje prielaidas.
- Išanalizuoti mediacijos instituto teisinio reglamentavimo galimybes.

⁸ (pavadinimas yra tekste): Žin. (2008 08 27, Nr. 101-3888), 3 p.

⁹ LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas (2010 02 09, Nr. 10-441-01).

- Vadovaujantis užsienio valstybėse egzistuojančia instituto diegimo praktika, analizuojant „*Sutarimo proceso*“ projekto nuostatas, identifikuoti mediacijos instituto esminių charakteristikų turinį.

Darbe keliama **hipotezė** – Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros parengtas ir pateiktas svarstyti „*Sutarimo proceso*“ projektas stokoja atkuriamojo teisingumo koncepciją įgyvendinančio modelio bruožų.

Hipotezei pagrįsti darbe yra taikomi deskriptyvinis, analizės, lyginamasis, apibendrinimo metodai, kurių pasirinkimą sąlygojo darbo pobūdis ir siejami tikslai. Naudojant deskriptyvinį metodą, darbe pateikiama atkuriamojo teisingumo koncepcijos, mediacijos instituto samprata ir aktualumas. Lyginamuoju, analizės metodu darbe siekiama atskleisti užsienio valstybių teisinėse sistemose egzistuojančio mediacijos instituto esmines charakteristikas, įvertinti „*Sutarimo proceso*“ projekto nuostatas. Apibendrinimo metodas buvo pasitelktas siekiant apibrėžti esmines, reglamentavimo reikalaujančias mediacijos instituto modelio Lietuvos baudžiamojoje justicijoje nuostatas.

1. ATKURIAMASIS TEISINGUMAS BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

1.1 Atkuriamojo teisingumo samprata

Paskutiniame praėjusio amžiaus dešimtmetyje visuomenė aktyviai kėlė diskusinius klausimus, siekdama suvokti, ar baudžiamosios justicijos sistema vis dar pilnai įgyvendina teisingumo koncepciją. Kaip vienas iš susirūpinimą keliančių aspektų analizuojamas baudžiamosios justicijos sistemos susitelkimas ties kaltinamojo nubaudimu, bausmės paskyrimu, kas netenkina bendrųjų visuomenės poreikių. Be to, teismų sistema dažnai nesugeba garantuoti saugumo jausmo, kurio siekia tiek individai, tiek ir pati bendruomenė. Šių baudžiamosios teisinės sistemos trūkumų pripažinimas traktuojamas kaip stimulus, skatinęs ieškoti naujų teisingumą įgyvendinančių formų.¹⁰

Pastaruoju metu teisinėje literatūroje atkuriamojo teisingumo koncepcijai skiriamas ypatingas dėmesys. Atkuriamojo teisingumo programos suprantamos kaip alternatyvus požiūris į baudžiamojo teisingumo sistemą, šalininkų suvokiamas kaip atsakas į dabartinės sistemos neefektyvumą.¹¹ Atkuriamojo teisingumo terminas plačiai vartojamas tiek baudžiamosios, baudžiamojo proceso teisės, kriminologijos, penitencinės, tiek ir kitų teisės šakų doktrinos. Tai sąlygoja atkuriamojo teisingumo definicijų įvairovę. Atkuriamasis teisingumas apibrėžiamas kaip „bendruomenės teisingumas“ (ang. *community justice*), „nuostolių atlyginimas“ (ang. *making amends*), „pozityvus teisingumas“ (ang. *positive justice*), „reparacinis teisingumas“ (ang. *reparative justice*), „santykinis teisingumas“ (ang. *relational justice*), „restoratyvinis teisingumas“ (ang. *restorative justice*).¹²

Vienas iš autoritetingų Didžiosios Britanijos atkuriamojo teisingumo koncepcijos teoretikų, Tony Marshall, pateikia visuotinai pripažįstamą atkuriamojo teisingumo definiciją. Atkuriamasis teisingumas apibrėžiamas kaip procesas, kuriame susitinka visos šalys, susijusios su konkrečiu nusikaltimu, kad kartu išspręstų, kaip įveikti nusikalstamos veikos padarinius.¹³ Pabrėžiamas svarbiausias atkuriamosios justicijos modelio tikslas – atkurti pažeistus santykius tarp interakcijos šalių. JAV atkuriamojo teisingumo profesorius Howard Zehr atkuriamąjį teisingumą traktuoja kaip

¹⁰ Ilyssa Wellikoff, “Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: on the Way to Justice”, *Cardozo Journal of Conflict Resolution* (2004, Vol. 5.1), p. 1.

¹¹ Marry Ellen Reimund, “Is Restorative Justice on Collision Course with the Constitution?”, *Appalachian Law Journal* (2004, Vol. 3:1), p. 1-35.

¹² Declan Roche, *Accountability in restorative justice* (New York: Oxford University Press, 2003), p. 25-26.

¹³ Tony F. Marshall, *Restorative Justice: an Overview* (London: Home Office, Research Development and Statistics Directorate, 1999), p. 5.

procesą, įtraukiantį asmenis, susijusius su konkrečiu nusikaltimu, bendrai identifikuojančius padarytą žalą, kaltininko įsipareigojimus, siekiant sureguliuoti konfliktą ir kiek įmanoma atstatyti pažeistus interesus.¹⁴

Remiantis teoretikų išvalgomis, galime išskirti atkuriamojo teisingumo principus. Esminis atkuriamojo teisingumo modelių bruožas yra nusikaltimo, pirmiausia kaip konflikto tarp individų, o ne tarp kaltinamojo ir valstybės, suvokimas. Užuovertinė valstybę kaip pirminę auką dėl nusikalstamų veiksmų ir priskirdamas aukai, pažeidėjui ir visuomenei pasyvius vaidmenis, atkuriamojo teisingumo programos akcentuoja būtinybę aukai, pažeidėjui aktyviai dalyvauti sprendžiant konfliktus.¹⁵ Atkuriamojo teisingumo koncepcija, skirtingai nei tradicinio teisingumo procesai, nusikalstamą veiką pirmiausiai traktuoja kaip žalą asmeniui, o ne kaip įstatymo pažeidimą.¹⁶ Aukos, bendruomenės nariai ir nusikaltėliai tiesiogiai paveikiami nusikalstamos veikos, todėl turėtų atlikti aktyvų vaidmenį teisingumo procese.¹⁷

Atkuriamasis teisingumas traktuojamas kaip humanitarinis požiūris¹⁸ - pažeistų santykių atkūrimas, būtinybė atlyginti žalą yra pagrindinis teisingumo tikslas.¹⁹ Žinoma, atkuriamojo teisingumo koncepcija kartu nesumenkina paties nusikaltimo padarymo fakto, jis visada turi būti įvertintas kaip šiurkštus teisės pažeidimas. Padarius nusikaltimą, atsiranda auka, kuri patyrė žalą, nuostolius. Tačiau, užuovertinę skolą valstybei, užuovertinę išgyvenę kokią nors valstybės nustatytą bausmę, nusikaltėlis pirmiausiai turėtų gražinti skolą aukai.²⁰ Žalos atlyginimas, leidimas pažeidėjams tiesiogiai prisiimti atsakomybę už savo veiksmus ir pagalba aukai tam tikra prasme yra priešprieša tradicinio baudžiamojo teisingumo sistemos praktikai, kurioje pagrindinis dėmesys sutelkiamas į bausmės skyrimą.²¹

Nepaisant to, jog valstybių vyriausybės aktyviai remia atkuriamojo teisingumo programų vystymąsi ir plėtrą, kas sąlygoja atitinkamų teisės aktų kūrimą ir atkuriamojo teisingumo modelių

¹⁴ Lode Walgrave, *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship* (Michigan: Willan, 2008), p. 19.

¹⁵ Robert B. Coates et al., "Restorative Justice in the Twenty-first Century: A Social Movement Full of Opportunities and Pitfalls", *Marquette Law Review* (2005, Vol. 89(2)), p. 251.

¹⁶ Mariana Semini, Ledina Mandia, "Restorative Justice and Victim-Offender Mediation in Criminal Matters Involving Teenagers and Youngsters in Albania", *HUMSEC Journal* (2009, Issue 3), p. 5.

¹⁷ M. Umbreit, "Avoiding the Marginalization and McDolization of Victim-Offender mediation: A Case Study in Moving Toward the Mainstream", straipsnis knygoje: Gordon Bazemore, Lode Walgrave, *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime* (New York: Criminal Justice Press, 1999), p. 213.

¹⁸ Greg Mantle, Darrell Fox, Mandeep K. Dhami, "Restorative Justice and Three Individual Theories of Crime", *Internet Journal of Criminology* (2005), p. 3; < <http://www.internetjournalofcriminology.com/ijcarticles.html> > aplankyta [2010 02 15].

¹⁹ Daniel W. Van Ness, *Legislating for Restorative Justice*, (1997), p. 2;

<<http://www.cejamerica.org/doc/documentos/legislatingfor.pdf>> [aplankyta 2010 01 10].

²⁰ Rokas Uscila, "Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje", straipsnis knygoje: Ieva Česnaitytė red., *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika* (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007), p. 61-62.

²¹ Žr. Išnašą 15: Robert B. Coates et al., p. 251-252.

intervenciją į baudžiamosios justicijos sistemą,²² atkuriamojo teisingumo programos sulaukia ir pagrįstos kritikos. Akivaizdu, jog ne visų nusikalstamų veikų atveju galima inicijuoti modelių taikymą. Profesorius U. Hartmann teigia, jog sunkių smurtinių nusikaltimų (užpuolimų, išžaginimo) atvejais, kuomet auka susiduria su fizine, psichologine žala, yra pakankamai pagrįsta manyti, jog atkuriamojo teisingumo programos negali būti taikomos.²³ Teoretikai pabrėžia, jog atkuriamojo teisingumo modelių taikymas prieštaringas ir tais atvejais, kuomet tarp interakcijos šalių egzistuoja įtakos disbalansas (pavyzdžiui, sutuoktinių smurto šeimoje atvejais), nes, bylos šalims esant nelygioje pozicijoje, labiau privilegijuota šalis gali primesti neproporcingas susitarimo sąlygas.²⁴

Nepaisant diskutuotinų aspektų, atkuriamasis teisingumas skatina represinio pobūdžio priemonių taikymo minimizavimą, akcentuojant mediacijos, kaip novatorišką požiūrį į nusikalstamą veiką palaikančio modelio, proceso svarbą.

1.2 Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija

Teorinė polemika apie nusikalstamos veikos padarinių pripažinimą ir tinkamo sprendimo priėmimą aktyviai dalyvaujant aukai ir pažeidėjui Europoje prasidėjo 1960 metais. Šiuo periodu daugelis Europos valstybių svarstė novatoriškų projektų siūlymus. Europos valstybėse aukos – nusikaltėlio mediacijos institutas, kokia vykdymo forma jis egzistuoja dabartinėje teisinėje sistemoje, pradėtas įgyvendinti 1980 metais.²⁵

Šiandieninėje Europoje mediacija baudžiamosiose bylose nėra tik autonominis ginčų sprendimo metodas. Mediacijos institutas papildė tradicinę teisingumo vykdymo sistemą, su kuria metodas yra glaudžiai susijęs. Kai kurie derybų elementai, žinoma, visada egzistavo kriminalinio teisingumo sistemos viduje, bet tradiciniai, pragmatiniai metodai skiriasi nuo tų pozicijų, kurios, organizuojant atkuriamojo teisingumo modelių praktiką, siekia spręsti konfliktus orientuojantis į konflikto šalis, bendruomenę ir yra labiau socialiai konstruktyvios nei tradicinės baudžiamosios procedūros.²⁶

Atskleidžiant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto sampratą, nuodugniaus išaiškinimo reikalauja mediacijos (ang. *mediation*) terminas, nes į mediaciją panašioms programoms,

²² Daniel W. Van Ness, Karen Heetderks Strong, *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice* (Cincinnati: LexisNexis/Anderson Publishing, 2006), p. 31.

²³ Christa Pelikan, Thomas Trenczek, „Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape“, straipsnis knygoje: Dennis Sullivan, Larry Tiff eds., *Handbook of Restorative Justice* (New York: Routledge, 2006), p. 82.

²⁴ Gabriel H. Teninbaum, „Easing the Burden: Mediating Misdemeanor Criminal Complaints“, *Dispute Resolution Journal* (2007, Vol. 62), p. 13.

²⁵ Ivo Aertsen, Jolien Willemsens, „The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice“, *European Journal on Criminal Policy and Research* (2001, Vol. 9, No. 3/September), p. 291.

²⁶ Howard Zehr, Harry Mika, „Fundamental Concepts of Restorative Justice“, straipsnis knygoje: Eugene McLaughlin et al., *Restorative justice – critical issues* (London: Sage Publications Ltd, 2003), p. 40-41.

kurių tikslas – konfliktuojančių šalių konsensuso pasiekimas – apibūdinti vartojami ir kiti terminai.²⁷ Pačia bendriausia prasme mediacija paprastai apibūdinama kaip konflikto sprendimo procesas, kuriame dalyvauja nešališka trečioji šalis - mediatorius, skatinanti ir padedanti šalim spriimti savanorišką sprendimą.²⁸ Europos Taryba apibrėžia mediaciją baudžiamosiose bylose kaip bet koki procesą, kur aukai ir teisės pažeidėjui suteikiama galimybė, jeigu jie sutinka, su trečiosios nešališkos šalies pagalba aktyviai dalyvauti sprendžiant klausimus, susijusius su padaryta nusikalstama veika.²⁹

Kompetetingų institucijų definicijos pabrėžia tam tikrus svarbius mediacijos baudžiamajame procese aspektus: „derybas“, „aktyvų“ procesą, paremtą „laisvu tiek pažeidėjo, tiek ir aukos sutikimu“. Akivaizdu, jog aukos – nusikaltėlio mediacija funkcionuoja kaip atkuriamojo teisingumo forma, visų pirma pabrėžianti aukos ir nusikaltėlio bendrą susitarimą. Nusikalstamų veikų aukoms sudaroma galimybė saugioje, struktūruotoje aplinkoje susitikti su pažeidėju ir nuspręsti, kaip juos paveikė nusikalstama veika, priimti konstruktyvų sprendimą, turint omenyje pažeidėjo atsakomybę už padarytą žalą. Mediacijos proceso metu dalyvauja ne teisingumo vykdymo sistemos atstovai, o kompetetingi mediatoriai.³⁰ Svarbu paminėti, jog šalys turi teisę atsisakyti nuo tokios procedūros bet kuriame mediacijos etape.³¹

Konsensuso pagrindu besiremiančių konfliktų sprendimo modelių, konkuruojančių su tradiciniu konfliktų sprendimo metodu, paplitimas neapsiriboja tam tikra jurisdikcija ar teisės šaka, kas sąlygoja alternatyvių ginčų sprendimo būdų paplitimą daugelio valstybių teisinėse sistemose. Siekiant pagerinti ar palaikyti mediacijos proceso kokybę Europos valstybių aktyvios praktikos kontekste, svarbus žingsnis yra plėtoti lyginamąją strategiją, kurios pagalba būtų nustatyti kriterijai, kurie galėtų būti taikomi kaip gairės valstybėms narėms, dar tik įgyvendinančioms mediacijos instituto įdiegimo procesą.

Mediacija baudžiamosiose bylose yra pripažinta ir remiama Europos Tarybos, Jungtinių Tautų organizacijos ir Europos Sąjungos institucijų. Jų priimti dokumentai vaidina svarbų vaidmenį apibendrinant Europos valstybėse jau veikiančių mediacijos modelių taikymo praktiką ir gaires

²⁷ Pavyzdžiui, Prancūzijoje vartojami terminai „*mediation*“ (mediacija) ir „*reparation*“ (atlyginimas, kompensacija), Vokietijoje vartojamas terminas „*Täter-Opfer-Ausgleich*“ (aukos ir nusikaltėlio susitarimas, kompromisas), Austrijos teisėje vartojamas terminas „*Aussergerichtlicher Tatausgleich*“ (neteisminis susitarimas), Skandinavijos valstybėse – Norvegijoje ir Suomijoje „*konflikt resolution and mediation*“ (konflikto sprendimas ir mediacija), Didžiojoje Britanijoje vartojamas bendresnis atkuriamojo teisingumo terminas „*restorative justice*“ (atkuriamasis teisingumas).

²⁸ Rokas Uscila, „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai“, *Jurisprudencija* (2001, t. 20(12)), p. 74.

²⁹ Council of Europe, *Mediation in Penal Matters* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000), p. 6.

³⁰ Mark S. Umbreit, „Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment.“, *Western Criminology Review* (1998, Vol. 1(1)); <<http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>> [aplankyta 2010 01 10].

³¹ Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies), arc. 1.

tolesniam diegimui. Tarptautiniai dokumentai pabrėžia tam tikrų bendrų Europos standartų mediacijos baudžiamosiose bylose programoms nustatymą.³²

Europos Tarybos Ministrų komitetas 1999 m. rugsėjo 15 d. priimtoje Rekomendacijoje Nr. R(99) 19 „Mediacija baudžiamosiose bylose“, atkreipdamas dėmesį į mediacijos, kaip papildomos ar alternatyvios priemonės tradiciniam baudžiamajam procesui taikymą baudžiamosiose bylose, rekomenduoja valstybių narių vyriausybėms įgyvendinti Rekomendacijoje išdėstytus principus, kuriais siekiama užtikrinti kuo platesnį mediacijos modelio taikymą baudžiamosiose bylose.³³ Nors ir Rekomendacija nėra privalomojo pobūdžio teisės aktas, tačiau pastarasis dokumentas reglamentuoja esmines gaires mediacijos instituto adekvačiam vystymui.³⁴ Akivaizdu, jog tam tikrą vertinimo erdvę reikia palikti ir valstybėms narėms, siekiant mediaciją pritaikyti prie kiekvienos valstybės narės teisinės sistemos.

Mediacijos instituto paplitimas Europos valstybėse yra nevienodas, daugeliu atveju alternatyvių ginčų sprendimo būdų taikymas yra vis dar pradinėje stadijoje. Vis dar besiformuojantis kontinentinės Europos paveikslas, pasižymi tuo, jog kriminalinio teisingumo autoritetai teikia prioritetą atkuriamojo teisingumo procedūrų vystymuisi remiantis geros praktikos pavyzdžiais, kas sąlygoja egzistuojančių modelių perkėlimą į valstybių baudžiamojo teisingumo sistemą.³⁵ Vadinasi, diegiant atkuriamojo teisingumo modelį Lietuvoje, turime remtis užsienio valstybių praktika šioje srityje.

2. MEDIACIJOS INSTITUTO MODELIS LIETUVOS BAUDŽIAMOJOJE JUSTICIJOJE

2.1 Atkuriamojo teisingumo koncepcijos kūrimo Lietuvoje prielaidos

2.1.1 Konstitucinės atkuriamojo teisingumo modelio diegimo prielaidos

Šiuolaikinės baudžiamosios teisės doktrinoje pabrėžiama, jog nusikalstama veika suardo visuomeninę tvarką, sukelia konfliktą tarp nukentėjusiojo ir kaltininko, nukentėjusiojo ir valstybės bei kaltininko ir valstybės interesų, pažeidžiant ne tik teisinę, bet ir socialinę, psichologinę tvarką bei pusiausvyrą. Akivaizdu, jog esant teisinių santykių subjektų interesų konfliktui, valstybė yra

³² Michael Marcus, *Security and democracy underpressure from violence* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003), p. 47.

³³ Council of Europe, *Victims – Support and assistance* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007), p. 145-147.

³⁴ Žr. išnašą 23: Christa Pelican, Thomas Trenczek, p. 63.

³⁵ Žr. išnašą 29: Council of Europe, p. 11-15.

suinteresuota jį išspręsti atkuriant iki konflikto buvusią tvarką. Teisinė pusiausvyra atkuriamą atlyginant, pašalinant žalą nukentėjusiajam. Esant tokiam interesų konfliktui, valstybė, vadovaudamasi Pagrindiniame įstatyme įtvirtintais pamatiniais teisinės sistemos dariniais, ieško efektyviausių ir kartu ekonomiškiausių konfliktų sprendimo būdų ir formų, siekia atkurti bei suderinti pažeistus interesus.³⁶ Manychiau, tokio baudžiamųjų teisinių santykių reguliavimo pavyzdžiu gali būti laikomas atkuriamojo teisingumo koncepciją įgyvendinantis aukos ir nusikaltėlio mediacijos institutas, apimantis ir socialinį konflikto sureguliuavimo elementą, kuriam neskiriama pakankamai dėmesio Lietuvos baudžiamosios justicijos teisinės analizės kontekste.

Svarbu pabrėžti, jog mediacijos instituto implementavimas ir taikymas turi būti grindžiamas konstituciniu pagrindu, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas.³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje yra įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis.³⁸ Šiomis principinėmis nuostatomis turi būti grindžiama visa Lietuvos teisės sistema. Iš minėto siekio kyla ir valstybės pareiga užtikrinti kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumą nuo nusikalstamų kėsinių, o vykdant teisingumą baudžiamosiose bylose, įgyvendinti konstitucinį kiekvieno asmens teisių ir laisvių apsaugos principą, užtikrinant tiek nusikalstamas veikas padariusių, tiek ir nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių asmenų teises bei laisves.³⁹ Akivaizdu, jog asmens nubaudimas gali būti efektyvus tik pastarajam skyrus individualizuotą sankciją. Tik individualizuojant teisinio poveikio priemones galima užtikrinti teisės socialinį efektyvumą, ugdyti žmonių pasitikėjimą valstybe bei jos teisine sistema ir pasiekti pagrindinį teisinio reguliavimo tikslą demokratinėje valstybėje – teisingumo įtvirtinimą.⁴⁰ Darytina išvada, jog Konstitucija, kaip vientisas teisės aktas, *inter alia* įtvirtina individų ir visuomenės interesų derinimo principą, kuris suponuoja įstatymo leidėjo pareigą nustatyti teisinį reguliavimą, kuris sudarytų teises prielaidas užtikrinti viešųjų ir privačiųjų interesų pusiausvyrą.⁴¹ Aukos ir nusikaltėlio mediacija visų pirma yra interakcijos šalių dialogu paremtas procesas, pabrėžiantis aukos, kaltinamojo, bendruomenės ir teisingumo vykdymo sistemos institucijų interesų efektyvų derinimą.⁴² Mediacijos institutas ne tik palaiko

³⁶ Agnė Baranskaitė, *Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius* (daktaro disertacija, Vilnius, VU, 2005), p. 36-37.

³⁷ Ilona Michailovič, *Restorative Justice in Lithuania* (2008); <www.euforumtj.org/.../Lithuania/MEDIATION_IN_CRIMINAL_LAW.pdf> [aplankyta 2010 02 15]

³⁸ LR Konstitucija, Žin.(1992, Nr. 33-1014).

³⁹ Žr. išnašą 36: Agnė Baranskaitė, p. 38.

⁴⁰ Agnė Baranskaitė, Jonas Prapiestis, “Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste”, *Jurisprudencija* (2006, Nr. 7(85)), p. 33.

⁴¹ Žr. išnašą 36: Agnė Baranskaitė, p. 38.

⁴² Mark S. Umbreit, Robert B. Coates, Betty Vos, “The Practice of Victim – Offender Mediation: A Look at the Evidence”, straipsnis knygoje: Shlomo Giora Shoham, Ori Beck, Martin Kett eds., *International handbook of penology and criminal justice* (New York: CRC Press, 2007), p. 692-693.

glaudžius dalyvių tarpusavio santykius, bet ir sudaro prielaidas socialinei įtampai visuomenėje mažinti.⁴³ Tam tikra prasme tai gali būti traktuojama kaip šiuolaikinė alternatyvi ginčų sprendimo praktika, subrandinta racionalaus konfliktų interpretavimo.⁴⁴

Šiame kontekste, individualizuojant teisinio poveikio priemones, skatinant aukos ir kaltinamojo dialogo vystymą nusikalstamos veikos sukeltų padarinių teisinio išsprendimo linkme, bus įgyvendinamos tiek Lietuvos Pagrindiniame įstatyme, tiek ir atkuriamojo teisingumo filosofijoje įtvirtintos nuostatos - suderinti ir atkurti pažeistus interakcijos šalių interesus. Baudžiamosios teisės santykis su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis ir principais nagrinėjamos temos kontekste suponuoja išvadą, jog šiuo aspektu atkuriamojo teisingumo sistemos modelio implementavimas Lietuvos baudžiamojoje justicijoje atitinka principines konstitucines nuostatas.

2.1.2 Teisinės atkuriamojo teisingumo modelio diegimo prielaidos

Lietuvoje dominuoja jurisdikciniai (ikiteisminis tyrimas, teisminis nagrinėjimas, teisminis susitaikymas) konfliktų, kylančių iš nusikalstamų veikų, sprendimo būdai. Egzistuoja sąlyginai primityvus modelis, nes baudžiamojoje justicijoje nėra nejurisdikcinių konfliktų sprendimo būdų, nors Europinė praktika turi kelias dešimtis progresyvių pavyzdžių (pvz., sprendimo priėmimas apskritojo rato principu, „konferencijos-pasitarimai“, bendruomenės nuostolių atlyginimo modelis, šeimų sueiga, nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija), kai interakcijos šalims suteikiama galimybė pačioms pripažinti, taikiai spręsti kilusį konfliktą.⁴⁵ Akivaizdu, jog šių aplinkybių diskurse, Lietuvoje tikslinga analizuoti atkuriamojo teisingumo sistemos įdiegimo principines nuostatas.

Tikslinga paminėti tam tikras teisėkūros institucijų iniciatyvas, pastebimas šioje srityje. 2003 m. kovo 20 d. Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Nacionalinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programą, kurioje pabrėžiama, jog bausmių skyrimo ir vykdymo politika vystoma siekiant sukurti atkuriamojo teisingumo sistemos koncepciją Lietuvoje, siekiant atkurti buvusią padėtį tarp subjektų, kuriuos paveikė nusikaltimas – aukos, nusikaltėlio, visuomenės.⁴⁶ Įgyvendinant Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės 2003 - 2006 m. programos 15 priemonę, kuria buvo siekta

⁴³ Rokas Uscila, „Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas“, *Jurisprudencija* (2004, t. 59(51)), p. 7-8.

⁴⁴ Juozas Lakis, „Konfliktiškumas ir taikinimo būdai Lietuvos viešajame sektoriuje – problemos ir gairės“, *Viešojo politika ir administravimas* (2008, Nr. 26), p. 42-43.

⁴⁵ Rokas Uscila, Konfliktų sprendimas bendruomenėje (2007), p. 1-6; <www.nplc.lt/sena/reng/ren73/ren73-rokas.doc> [aplankyta 2010 01 10].

⁴⁶ Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo, LR Seimo nutarimas, *Žin.* (2003, Nr. 32-1318).

išnagrinėti galimybes išplėsti nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio susitaikymo instituto taikymą, buvo atliktas tyrimas „Nukentėjusiojo ir kaltininko susitaikymo instituto praktikos vertinimas“, kurio rezultatai suponuoja, jog, diegiant nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediaciją, išsamios studijos reikalauja teisinis modelio vertinimo aspektas.⁴⁷ Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija parengta vykdant Lietuvos Respublikos vyriausybės 2007 m. rugpjūčio 8 d. nutarimu Nr. 806 patvirtintą Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių plano 3 punktą.⁴⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonėse 2011 metais yra numatyta išanalizuoti mediacijos baudžiamosiose bylose instituto tobulinimo ir optimizavimo galimybes ir būdus, prireikus parengti atitinkamų teisės aktų projektus.⁴⁹

Galima teigti, jog alternatyvūs ginčų sprendimo būdai Lietuvoje vis dar nėra sulaukę pakankamo visuomenės pripažinimo, o pastangos skatinti mediacijos baudžiamosiose bylose plėtojimą negali būti traktuojamos kaip itin ryžtingos.⁵⁰ Tai suponuoja, jog teisinės atkuriamojo teisingumo modelio įdiegimo prielaidos Lietuvoje yra silpnos, nes Europos Sąjungos regioniniame kontekste yra tik keletas valstybių, tame tarpe ir Lietuva, kurios vis dar neturi teisiškai reglamentuotos aukos ir nusikaltėlio mediacijos.

2.2 Mediacijos instituto teisinis reglamentavimas

Vienas iš problematiškų aspektų, tiesiogiai susijusių su atkuriamojo teisingumo koncepcijos įgyvendinimu, yra mediacijos proceso santykis su tradicinio represinio teisingumo sistema. Nors mediacijos institutas ir gali būti traktuojamas kaip priemonė, sąlygojanti teisingumo sistemos didesnę efektyvumą, tačiau pastarosios programos gali būti taikomos tik identifikavus kaltinamąjį, kas priklauso nuo policijos ir kitų teisėsaugos institucijų veiksmų. Vadinasi, mediacijos instituto praktinis įgyvendinimas turi būti funkciškai susijęs su justicijos sistema, nors mediacijos procesas ir turėtų būti vykdomas socialinių tarnybų, nepriklausančių baudžiamosios justicijos sistemai.⁵¹

Daugelyje kontinentinės Europos valstybių, kuriose dominuoja civilinės teisės tradicija, aukos ir nusikaltėlio mediacijos institutas išlaiko glaudų sąryšį su teismų sistema, sąlygojant pastarojo

⁴⁷ Rokas Uscila, „Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje“, *Teisės problemos* (2006, Nr. 2(52)), p. 1-12.

⁴⁸ Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo, LR Vyriausybės nutarimas, *Žin.* (2007, Nr. 806).

⁴⁹ Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo, LR Vyriausybės nutarimas, *Žin.* (2009, Nr. 189), p. 153, 155.

⁵⁰ *Žr.* išnašą 4: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 6.

⁵¹ *Žr.* išnašą 37: Ilona Michailovič.

modelio kaip teismo ar „šalia teismo“ proceso funkcionavimą. Tuo tarpu anglosaksų valstybėse ir skandinavijos šalyse mediacija yra išimtinai neteisminis procesas, dažnai vykdomas kompetetingų policijos pareigūnų prieš patraukiant asmenį baudžiamojon atsakomybėn.⁵²

Mediacijos modelių institucionalizavimas Europos valstybėse modeliuojamas skirtingai. Teoretikai išskiria tam tikrus būdus, kurių praktinio įgyvendinimo pasekoje galime apibrėžti aukos ir nusikaltėlio mediacijos ryšį su baudžiamosios justicijos sistema. Apibrėžiami tokie teisinio reglamentavimo būdai: pirma, mediacija neregamentuojama privalomojo pobūdžio teisės aktais (neformalus mediacijos pobūdis); antra, valstybių materialinės ir procesinės teisės aktuose egzistuoja bendros nuostatos dėl mediacijos galimybių; trečia, mediacija detaliai reglamentuojama specialiais teisės aktais.

Mediacija neregamentuojama teisės aktais tada, kai laikoma, kad ji operuoja už teismo proceso ribų. Paprastai šiose valstybėse mediacijos praktika egzistuoja jau kelis dešimtmečius, apibrėžiant pastarąją kaip neformalią priemonę įvairaus pobūdžio konfliktams spręsti. Institutas egzistuoja daugiausia remiantis tradicija ir neformaliais susitarimais, nėra įtvirtintas teisės aktuose. Pastebima tendencija, jog valstybių, kuriose visai neregamentuojama mediacija, sparčiai mažėja.⁵³

Skandinavijos šalys yra ryškiausias šio modelio įgyvendinimo pavyzdys. Kaip antai, Švedijoje funkcionuojantis aukos ir nusikaltėlio mediacijos institutas yra neformalaus pobūdžio, teisinėje sistemoje nėra pripažintas įstatyminiu bylų nagrinėjimo procesu. Nors tam tikras teisinis reglamentavimas buvo įvestas 2002 metais⁵⁴, tačiau Švedijoje mediacijos programos vykdomos savivaldybių iniciatyvos, atsakomybės ribose ir yra socialinės gerovės politikos dalis.⁵⁵ Panaši praktika pastebima ir Suomijoje – baudžiamajame kodekse mediacija minima kaip viena iš galimybių nagrinėti baudžiamąją bylą, tačiau nėra specialiai sukurtos teisinės bazės, mediacijos įgyvendinimas reguliuojamas institucijų, nepriklausančių baudžiamosios justicijos sistemai.⁵⁶

Pastarųjų valstybių diegiama mediacijos praktika iš esmės veikia už baudžiamąjį procesą ir teisėsaugos institucijų (iš dalies) kontrolės ribų, tačiau kai kalbama apie rezultatų įtvirtinimą, pačių bylų perdavimą mediacijos centrams, padėtis iš esmės keičiasi, nes labai svarbu, kokią įtaką turės

⁵² Žr. išnašą 47: Rokas Uscila, p. 12.

⁵³ Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, *Atkuriamasis teisingumas: samprata, tarptautinių dokumentų rekomendacijų, užsienio valstybių patirties apžvalga, atkuriamojo teisingumo sistemos kūrimo sąlygų analizė ir pasiūlymai dėl jos kūrimo Lietuvoje* (Vilnius: Teisės institutas, 2006), p. 33; <<http://www.teise.org/docs/research/Atkuriamasis%20teisingumas%202006.pdf>> [aplankyta 2010 03 10].

⁵⁴ VOM Act (Lag 2000: 445, om medling med anledning av brott).

⁵⁵ Lottie Wahlin, “Victim – Offender Mediation in Sweden”, straipsnis knygoje: Anna Mestitz et al., *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe* (Bologna: Springer, 2005), p. 82.

⁵⁶ Ossi Eskelinen, Juhani Iivari, “Victim – Offender Mediation with juvenile offenders in Finland”, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe* (Bologna: Springer, 2005), p. 118.

mediacijos programose pasiektas rezultatas, kaip jis atsispindės teismo arba kitos teisėsaugos institucijos priimtame sprendime.⁵⁷ Kita vertus, mažai tikėtina, kad prokuroras atsisakytų kaltinimo palaikymo, teismo nusiakaltėlio persekiojimo, kai medicijos programos veikia tik lokaliai.⁵⁸

Kontinentinės Europos valstybės, kaip pavyzdžiui, Lenkija, Austrija, Prancūzija, Vokietija, Belgija ir kt. yra pasirinkusios medicijos instituto reglamentavimą bendraisiais baudžiamaisiais įstatymais - atitinkamos normatyvinės nuostatos integruojamos į baudžiamuosius ir/arba baudžiamojo proceso kodeksus. Dominuojanti charakteristika yra prokurorui suteikiama diskrecijos teisė, kurios įgyvendinimo metu pareigūnas gali inicijuoti medicijos procesą. Kaip antai, tam tikrais atvejais – Vokietijoje, Lenkijoje, Didžiojoje Britanijoje - medicijos institutas reglamentuojamas nepilnamečių justicijos teisės aktais. Šio modelio kontekste prokurorams, teisėjams suteikiama diskrecijos teisė inicijuoti procesą, įtvirtinant pastarojo kaip diversinio modelio taikymą. Pažymėtina, jog Didžiojoje Britanijoje iniciatyvos teisę turi ir policijos bei probaciją vykdančių institucijų pareigūnai.⁵⁹

Teoretikai akcentuoja, jog medicijos instituto reglamentavimas bendraisiais baudžiamaisiais įstatymais garantuoja tam tikro masto teisinį aiškumą: detaliam reglamentuojami atvejai, kurie gali būti nukreipti į medicijos procesą, sąlygoja baudžiamosios justicijos pareigūnų – prokurorų, teisėjų – atsakomybę palaikyti susitarimo proceso iniciavimą. Baudžiamuosiuose įstatymuose apibrėžtas aukos ir nusiakaltėlio medicijos institutas yra labiau orientuotas į proceso dalyvių teisių ir teisėtų poreikių užtikrinimą.⁶⁰

Mediacijos proceso reglamentavimą autonominiiais medicijos įstatymais, išsamiai detalizuojančiais proceso organizavimą, iliustruoja Norvegija.⁶¹ 1991 m. Norvegijos parlamente buvo priimtas įstatymas „Dėl medicijos proceso bei bendruomeninių medicijos centrų“ (ang. *Municipal Mediation Board Act*), taikomas tiek nepilnamečių, tiek pilnamečių pažeidėjų atveju, reglamentuojant civilinių ir baudžiamųjų bylų nagrinėjimą sutarimo procese.⁶² Pažymėtina, jog Norvegijoje medicijos metu priimti įsipareigojimai, susitarimai iš esmės neturi nieko bendra su „tradicinės“ baudžiamosios

⁵⁷ Rokas Uscila, „Nusiakaltimo aukos ir nusiakaltėlio medicija Skandinavijos šalyse“, *Jurisprudencija* (2002, t. 29(21)), p. 101.

⁵⁸ Ten pat, p. 105.

⁵⁹ Ivo Aertsen et al., *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe* (Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004), p. 49-50.

⁶⁰ Veronika Hofinger, Christa Pelikan, „Victim – Offender mediation with juveniles in Austria“, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries* (Bologna: Springer, 2005), p. 164.

⁶¹ Žr. išnašą 59: Ivo Aertsen et al., p. 49-50.

⁶² Siri Kemeny, „Victim – Offender mediation with juvenile offenders in Norway“, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries* (Bologna: Springer, 2005), p. 104.

justicijos sistemos galima ar paskirta kriminaline bausme, nes priimtas sprendimas nėra įtraukiamas į bausmių registrą, sąlygojant pastarojo instituto ir baudžiamojo proceso „autonomiją“.⁶³

Atsižvelgiant į valstybių narių skirtingą praktiką nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina, jog Europos Taryba rekomendaciniuose principuose išreiškia poziciją, jog teisinė bazė turi palengvinti mediaciją baudžiamosiose bylose.⁶⁴ Ši nuostata leidžia vertinti oficialių, rašytinių teisės normų implementavimą kaip metodą, palengvinantį mediacijos proceso tikslų įgyvendinimą. Pastarąją poziciją pagrindžia argumentai, jog mediacijos reglamentavimas teisės aktais sudaro geresnes sąlygas mediacijos modelių įgyvendinimui. Ten, kur egzistuoja įstatymai, yra mažiau tikėtina, jog galimybė taikyti mediacijos programas liks neįgyvendinta. Valstybių narių patirtis atskleidžia, jog mediacijos taikymas iš esmės skatinamas nustatant reguliavimą, jog proceso iniciatyvos teisę turintys baudžiamosios justicijos pareigūnai turi pateikti teisinius argumentus, pagrindžiančius jų atsisakymą taikyti mediacijos programą. Akivaizdu, jog dažnai pareigūnai nėra linkę taikyti alternatyvių ginčo sprendimo būdų, tačiau įpareigojimas pateikti argumentus gali skatinti operatyvesnį mediacijos proceso praktinį įgyvendinimą.

Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką, mažai tikėtina, kad Lietuvoje, tik pradėdant diegti mediaciją baudžiamojoje teisėje, modelio taikymas būtų veiksmingas nereglamentuojant instituto privalomojo pobūdžio teisės aktais. Išsamios analizės reikalauja teisinės priemonės, atveriančios kelią mediacijos institutui į mūsų praktiką. Mediacijos instituto reglamentavimą valstybių materialinės ir procesinės teisės aktais pagrindžia ir tai, jog formalūs įstatymai garantuoja teisinio tikrumo, numatomumo, lygiateisiškumo principų įgyvendinimą. Pastarąją poziciją atskleidžia valstybių, kuriose mediacijos institutas kaip baudžiamosios justicijos dalis yra reglamentuojamas teisės aktais, praktika. Kaip antai, pažeidėjas gali abejoti dėl žalos atlyginimo esant neapibrėžtumui, kokią įtaką teismo sprendimui turi mediacijos metu pasiektas susitarimas.⁶⁵ Šių nuogastavimų galima išvengti mediacijos procesą reglamentuojant aiškiais teisės normomis, kurių implementavimo pavyzdžiu gali būti laikoma Vokietijos baudžiamojo kodekso nuostata, apibrėžianti teismo diskreciją sušvelninti bausmę, kurią numato baudžiamasis įstatymas, kai kaltinamasis dalyvavo mediacijos procese ir atlygino aukai patirtą žalą arba rodė pagrįstas pastangas ją atlyginti.⁶⁶

⁶³ Žr. išnašą 57: Rokas Uscila, p. 95.

⁶⁴ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 6.

⁶⁵ Marc Groenhuijsen, „Victim – offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation in some European jurisdictions“, straipsnis knygoje: The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice ed., *Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice work* (Leuven: Leuven University Press, 2000), p. 73-74.

⁶⁶ Penal Code of the Federal Republic of Germany (Strafgesetzbuch, StGB), as promulgated on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 945, p. 3322), arc. 46.

Akivaizdu, jog LR baudžiamojo proceso kodeksas reikalauja tam tikrų pakeitimų ir papildymo, tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXI skyriaus papildymo trečiuoju „*Sutarimo procesas*“ skirsniu projekto nuostatose apibrėžtas mediacijos teisinis reguliavimas, manau, yra dviprasmiškas, todėl reikalauja išsamios teisinės analizės.

2.3 Mediacijos instituto charakteristikos

Tipišką nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos procesą, sudarantį galimybę, remiantis interakcijos šalių dialogu ir nešališko mediatoriaus dalyvavimu, pasiekti konstruktyvų sprendimą, galima sąlyginai suskirstyti į tam tikrus etapus: bylos atvejo registravimas (mediacijos iniciavimas); bylos, atvejo analizė; individualūs (priešmediaciniai) mediatoriaus pokalbiai su nusikaltimo auka ir nusikaltėliu; bendri susitarimai; susitarimo dėl susitaikymo pasirašymas; susitarimo įvykdymo kontrolė.⁶⁷

Atsižvelgiant į šiuos etapus, kiekviena valstybė, bendraisiais baudžiamaisiais įstatymais diegianti atkuriamojo teisingumo principus įgyvendinantį modelį, turi adaptuoti esmines nuostatas, turinčias tiesioginę reikšmę mediacijos instituto praktiniam įgyvendinimui. Norminiuose teisės aktuose įtvirtinant aukos ir nusikaltėlio mediacijos programą, yra pagrįsta atsižvelgti į užsienio valstybių pastarojo instituto diegimo praktiką, atskleidžiančią supranacionalinių teisėkūros subjektų rekomendacinių nuostatų tinkamą įgyvendinimą.

Atkuriamojo teisingumo filosofijos teoretikai taip pat pabrėžia, jog, prieš sukuriant atskirus atkuriamojo teisingumo koncepciją reglamentuojančius įstatymus, aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto kodifikavimo galimybė turėtų būti apžvelgta jau egzistuojančių teisės aktų bazės kontekste.⁶⁸ Vadinas, bendruose baudžiamuosiuose įstatymuose turime numatyti esmines mediacijos instituto charakteristikas: bylos nukreipimo į mediaciją sąlygas, bylos nagrinėjimo, taikant mediacijos programą, eigą, mediacijos rezultatų galimą įtaką tolimesnei bylos eigai, reikšmę kaltininko baudžiamajai atsakomybei.⁶⁹

Atsižvelgiant į Europos kontinentinių valstybių instituto diegimo praktiką, pažymėtina, jog Vokietijoje aukos ir nusikaltėlio mediacija integruota į baudžiamosios justicijos sistemą beveik prieš du dešimtmečius. Modelio kūrimas pasižymi tuo, jog teoretikai atsisakė perimti vienos konkrečios

⁶⁷ Mary Ellen Reimund, „The Law and Restorative Justice: Friend or Foe? A Systemic Look at the Legal Issues in Restorative Justice“, 553 *Drake Law Review* (2005, Vol. 53(667)), p. 673-674.

⁶⁸ Borbala Fellegi, *Meeting the challenges of introducing victim-offender mediation in Central and European countries* (Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, 2005), p. 98.

⁶⁹ Žr. išnašą 53: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 26-27.

užsienio šalies sukurtą bei joje veikiančią aukos ir nusikaltėlio mediacijos modelį. Išstudijavę veikiančius modelius, vokiečių teisėkūros subjektai sukūrė savo unikalią „nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos konflikto sureguliuavimo“⁷⁰ praktiką, kuri yra nuosekliai įkomponuota į teisinę sistemą.⁷¹ Teoretikai akcentuoja, jog Lenkijos patirtis taip pat galėtų būti naudinga kitoms valstybėms, diegiančioms mediacijos praktiką bendraisiais baudžiamaisiais įstatymais.⁷²

Vadinasi, kontinentinės Europos valstybės turi sąlyginai unikalią mediacijos instituto taikymo praktiką, kurios principinių nuostatų analizė, Lietuvai dar tik esant pirminiame atkuriamojo teisingumo sistemą diegiančio proceso etape, manau, padės racionaliai įvertinti „*Susitarimo proceso*“ projekto principines nuostatas.

2.3.1 Mediacijos modelio parinkimas

Vienas iš esminių aspektų diegiant atkuriamąjį teisingumą yra būdas, kuriuo pastaroji koncepcija gali būti integruota į kontinentinės Europos jaunos demokratijos valstybių baudžiamosios justicijos sistemą.⁷³ Teoretikai apibrėžia tam tikrus aukos ir nusikaltėlio mediacijos praktinio įgyvendinimo modelius, kurių išskyrimą sąlygoja ryšys su „tradicine“ baudžiamosios justicijos sistema.

Teisėkūros subjektai, mediacijos institutui suteikiantys alternatyvaus proceso statusą, apibrėžia praktinio įgyvendinimo modelį, kuomet aukos ir nusikaltėlio mediacija taikoma kaip alternatyva tradiciniam baudžiamajam procesui, ankstyvoje stadijoje persiunčiant bylą iš baudžiamosios justicijos sistemos.⁷⁴ Šio modelio taikymo praktikoje aukos ir nusikaltėlio mediacija ir jos metu pasiektas susitarimas pakeičia baudžiamąjį bylos nagrinėjimo procesą, bausmės skyrimą. Diversijos koncepciją charakterizuoja tam tikri elementai. Kaip antai, atvejui esant tinkamu spręsti mediacijos procese, diversinio modelio taikymas gali pašalinti arba sumažinti potencialias problemas – kaltinamojo stigmatizaciją, reintegracijos sunkumus, - pasireiškiančius teisminiame bylos nagrinėjimo procese.⁷⁵ Atsižvelgiant į teoretikų argumentus, atvejo nukreipimas iš baudžiamosios justicijos sistemos yra kita diversinio proceso savitumą atskleidžianti charakteristika. Diversiją įgyvendinančios mediacijos metu pasiektas abi interakcijos šalis tenkinantis susitarimas suponuoja, jog ateityje nebus imtasi jokių

⁷⁰ Vokietijoje retai vartojamas terminas *aukos ir nusikaltėlio mediacija*, praktikoje vartojamas terminas *Täter-Opfer-Ausgleich*, kuris apibrėžiamas kaip „nusikaltėlio ir nusikaltimo aukos konflikto sureguliuavimas“ arba „nusikaltėlio bei nusikaltimo aukos susitarimas dėl kompensacijos“.

⁷¹ Rokas Uscila, *Viktimologijos pagrindai* (Vilnius: Mokslo aidai, 2005), p. 156-157.

⁷² Beata Czarnecka-Dzialuk, Dobrochna Wójcik, „Victim – Offender mediation with juveniles in Poland“, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries* (Bologna: Springer, 2005), p. 152.

⁷³ Žr. išnašą 68: Borbala Fellegi, p. 81.

⁷⁴ Žr. išnašą 65: Marc Groenhuijsen, p. 71-72.

⁷⁵ Ten pat.

teisinių veiksmų. To pasekoje, diversijos koncepcija paremtas mediacijos modelis sumažina baudžiamąją intervenciją, nes atvejai į mediaciją dažniausiai nukreipiami ikiteisminio tyrimo stadijoje.⁷⁶ Svarbu paminėti, jog diversijos koncepciją įgyvendinantis mediacijos modelis, sudarantis sąlygas nutraukti baudžiamąjį teismo procesą, pirmiausia yra taikomas nepilnamečių įvykdytų teisės pažeidimų atvejais.⁷⁷

Šio modelio teisinį implementavimą iliustruoja daugelio kontinentinės Europos valstybių praktika. Kaip antai, Norvegijoje mediacijos centrai arba „konfliktų tarybos“ veikia kartu su formalia teisingumo sistema, nes pagal įstatymą centruose taikomos mediacijos programos gali būti atskira bylų nagrinėjimo forma.⁷⁸

Austrija, kaip viena iš pirmųjų kontinentinės Europos valstybių, įgyvendinusių eksperimentinę aukos – nusikaltėlio mediaciją, detalai iliustruoja diversinio modelio teisinį reglamentavimą. Modelio pagrindimas aptinkamas Austrijos Jaunimo justicijos teisės akte (vok. *Jugendgerichtsgesetz, JGG*), baudžiamojo proceso kodekse (vok. *Strafprozessordnung, StPO*). Baudžiamojo proceso kodekso 198 straipsnis mediacijos procesą charakterizuoja kaip diversiją įgyvendinantį modelį, kurio praktinis įgyvendinimas galimas tiek nepilnamečių, tiek suaugusių pažeidėjų atveju.⁷⁹ Organizaciniai, metodologiniai mediacijos instituto taikymo skirtumai proceso dalyvių atžvilgiu neegzistuoja, tačiau nepilnamečiams pažeidėjams egzistuoja palankesnės sąlygos taikyti diversinį procesą. Austrijos Jaunimo justicijos teisės akte įtvirtintos savitos nuostatos, jog jeigu baudžiamąjį persekiojimą vykdanči institucija nusprendžia, jog bylos nutraukimas konkrečiu viktimizacijos atveju nėra tinkamas procesinis veiksmas, pareigūnai gali nukreipti atvejį į diversiją įgyvendinantį mediacijos procesą. Vadinasi, diversinis modelis visų pirma taikomas nepilnamečių pažeidėjų atvejais.⁸⁰

Vokietijos materialinės ir procesinės teisės aktai taip pat įtvirtina mediacijos kaip diversinio proceso taikymo galimybę. Nuostatos dėl mediacijos taikymo reglamentuojamos baudžiamajame (vok. *Strafgesetzbuch StGB*) ir baudžiamojo proceso (vok. *Strafprozessordnung, StPO*) kodeksuose, taip pat Vokietijos Jaunimo justicijos teisės akte (vok. *Jugendgerichtsgesetz, JGG*).⁸¹ Kaip antai, baudžiamojo

⁷⁶ R. A. M. van Schijndel, *Confidentiality and Victim – Offender Mediation* (Portland: Maklu, 2009), p. 18-19.

⁷⁷ Larry J. Siegel, Brandon C. Welsh, *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law* (Belmont: Cengage Learning, 2008), p. 592.

⁷⁸ Žr. Išnašą 57: Rokas Uscila, p. 94.

⁷⁹ M. Löschnig-Gspandl, “Diversion in Austria: Legal Aspects”, *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* (2001, Vol. 9(4)), p. 281.

⁸⁰ Veronika Hofinger, Christa Pelikan, “Victim – Offender mediation with juveniles in Austria”, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries* (Bologna: Springer, 2005), p. 160-162.

⁸¹ David Miers, *An International Review of Restorative Justice* (London: Home Office, 2001), p. 32-33.

proceso kodekse įtvirtinta baudžiamojo proceso dalyvių diskrecija svarstyti mediacijos taikymo galimybę visuose bylos nagrinėjimo proceso etapuose.⁸²

Akivaizdu, jog diversiniją įgyvendinančio proceso taikymas galimas ne visų nusikalstamų veikų atžvilgiu, tad egzistuoja modelis, kai mediacija kompetetingų teisėkūros subjektų integruojama į baudžiamosios justicijos sistemą. Šis modelis apibrėžiamas, kai tam tikroje baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadijoje atvejis yra perduodamas mediaciją vykdančiai institucijai. Esant sėkmingam alternatyviam ginčų sprendimo procesui, kompetetingo mediatoriaus pagalba nukentėjusiojo ir kaltinamojo pasiektas susitarimas turi įtakos teisminei bylos nagrinėjimui – pasiektas susitarimas įtakoja nuosprendžio priėmimą arba sąlygoja kaltinimo nutraukimą.⁸³ Teoretikai akcentuoja, jog pastarasis modelis gali būti taikomas pakeičiant dalį teismo sprendimo, nes mediacijos rezultatas ar interakcijos šalių elgsena proceso metu gali nulemti bausmės sušvelninimą. Tokiu atveju, mediacijos metu pasiektas susitarimas traktuojamas kaip dalies bausmės, kuri yra neįvykdyta, substitutas. Šis mediacijos modelis gali būti laikomas ne tokia radikalia reakcija į įvykdytą nusikalstamą veiką, sąlygojantis tam tikrą naudą proceso dalyviams, kaip antai, pažeidėjo reabilitaciją, spartesnę reintegraciją į visuomenę. Skirtingai nei diversinis modelis, mediacija, funkcionuojanti kaip įprastinio teismo proceso dalis, gali būti taikoma visų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Pastarasis modelis gali būti naudingas net ir sunkių nusikalstamų veikų atveju.⁸⁴

Belgija yra pavyzdys valstybės, įgyvendinančios aukos nusikaltėlio mediaciją, veikiančią teismuose. Baudžiamojo proceso kodekso (*Wetboek van Strafvordering*) 553 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kiekvienos suinteresuotos šalies teisė bet kurioje bylos nagrinėjimo stadijoje ar net atliekant bausmę pareikalauti taikyti mediacijos procesą.⁸⁵ Nepilnamečiai pažeidėjai taip pat gali pasinaudoti mediacijos galimybe įprasto teismo proceso metu. Remiantis Belgijos Jaunimo teisių apsaugos akto nuostatomis (*Wet betreffende de Jeugdbescherming, JBW*), jaunimo teismai gali nukreipti bylas mediacijai.⁸⁶ Lenkija yra kita Europos sąjungos valstybė, kurioje normatyviniai teisės aktai reglamentuoja mediacijos, kaip teisminių bylos nagrinėjimą papildančio proceso, galimybę. Lenkijos baudžiamojo proceso kodeksas apibrėžia teisę nukreipti atvejį į mediaciją bet kurioje baudžiamojo

⁸² German Code of Criminal Procedure, in the version published on 7 April 1987 (Bundesgesetzblatt (Federal Law Gazette) I, page 1074, 1319 as last amended by Article 2 of the Act of 31 October 2008 I page 2149), arc. 155.

⁸³ Žr. išnašą 65: Marc Groenhuijsen, p. 71.

⁸⁴ Žr. Išnašą 76: R. A. M. van Schijndel, p. 23.

⁸⁵ David Eyckmans, *Mediation in Belgium: Law of 22 June 2005 Implementing Mediation in the Code of Criminal Procedure* (2006); <<http://www.restorativejustice.org/editions/2006/august06/belgiumlaw%20>> [aplankyta 2010 04 02].

⁸⁶ Anne Lemonne, Inge Vanfraechem, “Victim – Offender Mediation for juveniles in Belgium”, straipsnis knygoje: Anna Mestitz, Simona Ghetti eds., *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries* (Bologna: Springer, 2005), p. 161-162.

teismo proceso stadijoje.⁸⁷ Kaip antai, pozityvus mediacijos metu pasiektas rezultatas, gali būti priežastis teismui sušvelninti skiriamą kriminalinę bausmę.⁸⁸

Akivaizdu, jog pastarasis modelis galėtų būti traktuojamas kaip nauja „tarpinė procedūra“, užtikrinanti represinio pobūdžio priemonių minimizavimą, aukos interesų patenkinimą.

Trečiasis mediacijos praktinio įgyvendinimo modelis analizuojamą institutą traktuoja kaip procesą, papildantį „tradicinę“ baudžiamosios justicijos sistemą, vykdomą paskelbus apkaltinamąjį nuosprendį. Dažniausiai šio tipo intervencija taikoma labai sunkių nusikaltimų atvejais, procesas vyksta nusikaltėliui esant įkalinimo įstaigoje.⁸⁹ Sėkmingas šio mediacijos modelio rezultatas negali sąlygoti diversijos ar įtakoti teismo paskirtą laisvės atėmimo bausmę, tad proceso metu vykstantis aukos ir nuteistojo dialogas pirmiausiai koncentruojamas ties emocinės žalos aukai atlyginimu.⁹⁰ Teoretikai pabrėžia, jog šis mediacijos modelis praktikoje inicijuojamas retai. Šią tendenciją pagrindžia suvokimas, jog mediacijos proceso, vykstančio po apkaltinamojo nuosprendžio paskelbimo nuteistajam esant įkalinimo įstaigoje, rezultatas negali įtakoti teismo paskelbto galutinio sprendimo, tad pastarasis modelis nesulaukia ekstensyvaus nacionalinių jurisdikcijų teisinio pripažinimo.

Mediacijos po apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo taikymo galimybė dažniausiai atsispindi bendrojo pobūdžio normatyvinėse nuostatose, nesuteikiant detalaus juridinio pripažinimo. Kaip antai, Vokietijos baudžiamosio proceso kodekse egzistuojanti nuostata, jog mediacija baudžiamosiose bylose turi būti prieinama bet kuriame baudžiamosio proceso etape, gali būti traktuojama kaip apibrėžianti teisinį pastarojo modelio taikymo pagrindimą.⁹¹

Šio modelio eksperimentiniai projektai įgyvendinami Belgijoje, valstybės vyriausybei remiant įkalinimo institucijų, įgyvendinančių atkuriamojo teisingumo koncepciją, programas. Kiekvienoje įkalinimo įstaigoje veikia atkuriamojo teisingumo patarėjai.⁹² Lenkijoje nuosprendžio, numatančio laisvės atėmimą, vykdymo metu, įkalinimo institucija taip pat gali inicijuoti mediacijos procesą.⁹³

Mediacijos instituto praktinį įgyvendinimą pagrindžia ir baudžiamosios teisės teorija, suponuojanti, jog nusikalstama veika turi susilaukti proporcingos, kuo mažiau radikalesnės baudžiamosios justicijos reakcijos. Vadinasi, subsidiarumo principas tam tikra prasme pateisina mediacijos modelių praktinį įgyvendinimą, pasiekto susitarimo įtakos kaltinamojo bausmės paskyrimui

⁸⁷ Žr. išnašą 76: R. A. M. van Schijndel, p. 25.

⁸⁸ Žr. išnašą 68: Borbala Fellegi, p. 38.

⁸⁹ Žr. išnašą 65: Marc Groenhuijsen, p. 71.

⁹⁰ Žr. išnašą 76: R. A. M. van Schijndel, p. 26.

⁹¹ Žr. išnašą 82: German Code of Criminal Procedure, arc. 155a.

⁹² Žr. išnašą 81: David Miers, p. 13-14.

⁹³ Žr. išnašą 68: Borbala Fellegi, p. 40-41.

galimybę.⁹⁴ Atsižvelgiant į aptartus mediacijos modelius nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina, jog mediacijos modelio pasirinkimas įtakoja proceso taikymo realumą, veiksmingumą. Lietuvoje mediacijos procesas galėtų būti įgyvendinamas diegiant mažiau radikalias instituto taikymo praktikas.

Taigi, apibendrinant mediacijos instituto teisinio reglamentavimo, mediacijos modelių analizę, galima teigti, kad:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse;**
- ✓ **Mediacijos procesas galėtų būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu;**
- ✓ **Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:**
 - **baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija);**
 - **mediacijos, integruotos į teisminį bylos nagrinėjimo procesą, metu interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą.**

2.3.1 Mediacijos proceso iniciatyvos teisė

Dauguma atkuriamojo teisingumo programų Europoje yra diversinio pobūdžio, sąlygojančios baudžiamųjų bylų nukreipimą iš baudžiamosios justicijos sistemos, teisėsaugos subjektams išlaikant „vartų saugotojų“ funkcijas.⁹⁵ Kaip antai, Lenkijos nacionalinių įstatymų nuostatose, įsigaliojusiose 1998 m. rugsėjo 1 d., mediacijos instituto praktinio įgyvendinimo standartai įtvirtinti baudžiamajame ir baudžiamojo proceso kodeksuose.⁹⁶ Tam tikras teisinis reguliavimas buvo įtvirtintas bendrojoje baudžiamojo proceso kodekso dalyje, lemiant mediacijos taikymo galimybę kiekviename baudžiamojo proceso etape.⁹⁷ Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 23a straipsnio 1 dalis suteikia diskreciją teismui, parengtinėje bylos tyrimo stadijoje – prokurorui, savo iniciatyva ar gavus nukentėjusiojo ir kaltinamojo sutikimą, nukreipti tam tikras sąlygas atitinkantį atvejį institucijai, vykdančiai nukentėjusiojo ir kaltinamojo mediacijos procesą.⁹⁸ Vokietijos nacionaliniai įstatymai taip pat įtvirtina baudžiamosios justicijos pareigūnų diskreciją.⁹⁹ Remiantis Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso nuostatomis, prokuroras ir baudžiamųjų bylų teismo teisėjas kiekvienoje bylos nagrinėjimo stadijoje

⁹⁴ Žr. išnašą 76: R. A. M. van Schijndel, p. 28.

⁹⁵ Christa Pelikan, Thomas Trenczek, „Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape“, straipsnis knygoje: Dennis Sullivan, Larry Tifft eds., *Handbook of Restorative Justice* (New York: Routledge, 2006), p. 84.

⁹⁶ Dobrochna Wójcik, „A letter from Poland: Mediation in Polish Penal and Juvenile Law“, *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal* (2004, N. 6(2)), p. 64.

⁹⁷ Elzbieta Czwartosz, *Victim – offender mediation. Short notes from Poland* (2004), p. 1;< <http://www.restorativejustice.org/editions/2004/November/poland1> > [aplankyta 2010 02 10].

⁹⁸ Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 4 sierpnia 1997 r. Nr 89, poz. 555), art. 23a 1.

⁹⁹ Žr. išnašą 82: German Code of Criminal Procedure, art. 163.

turi įvertinti ginčo tinkamumą spręsti mediacijos būdu,¹⁰⁰ tad ginčo sprendimas mediacijos procese gali būti inicijuojamas bet kurioje bylos nagrinėjimo proceso stadijoje.¹⁰¹ Vadinasi, esant sąlygoms taikyti mediaciją, bylos gali būti perduotos spręsti mediacijos procesą vykdančiai institucijai.¹⁰² Pastarąją poziciją pagrindžia ir Europos Taryba, ragindama valstybes nares, diegiančias atkuriamojo teisingumo praktiką, baudžiamosios justicijos pareigūnams suteikti teisę priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamosiose bylose taikymo.¹⁰³

Akivaizdu, jog tiek diversinis, tiek mediacijos, papildančios teisminį bylos nagrinėjimo procesą, modelis išsaugo sprendimo priėmėjo poziciją baudžiamosios justicijos pareigūnams. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso XXXI skyriaus papildymo trečiuoju skirsniu projekto 432² straipsnio 1 dalyje įtvirtinta prokuroro iniciatyva pradėti sutarimo procesą, jeigu prokuroras nusprendžia užbaigti ikiteisminį tyrimą susitarimo proceso tvarka.¹⁰⁴ Tuo tarpu Europos Tarybos rekomendacinių nuostatų pagrindiniuose principuose pabrėžiama, jog mediacija baudžiamosiose bylose turi būti prieinama bet kuriame baudžiamojo proceso etape.¹⁰⁵ Vadinasi, galima pagrįstai manyti, jog „*Sutarimo proceso*“ projektas turi būti papildytas nuostata, apibrėžiančia ir teisėjo diskrecijos teisę nukreipti atvejį spręsti mediacijos procese, nes, remiantis teoretikų įžvalgomis ir užsienio valstybių instituto diegimo praktika, tam tikrais atvejais tik teismo bylos nagrinėjimo metu gali susidaryti aplinkybės, sąlygojančios ginčo sprendimo mediacijos procese, galimumą. Kaltinamojo ir nukentėjusiojo esminių bylos faktinių aplinkybių pripažinimas teismo bylos nagrinėjimo metu, pasikeitusi interakcijos šalių pozicija dėl mediacijos taikymo yra paprastai tos aplinkybės, pagrindžiančios teisėjo diskrecijos teisės būtinumą.¹⁰⁶

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso pakeitimai turėtų numatyti, esant visoms mediacijai baudžiamosiose bylose būtinoms sąlygoms, baudžiamosios justicijos pareigūnų - ikiteisminio tyrimo tyrėjų, prokurorų ir teisėjų - pareigą informuoti nukentėjusį ir įtariamąjį (teisme - kaltinamąjį) apie mediacijos galimybę, jos sąlygas ir teises pasekmes. Tikslinga pareigą ikiteisminio tyrimo tyrėjui, prokurorui ar teisėjui numatyti proceso pradžioje (pareiškiant įtarimą, pripažįstant

¹⁰⁰ Ten pat, arc. 155a.

¹⁰¹ Jörg-Martin Jehle, *Criminal justice in Germany – facts and figures* (Berlin: Forum -Verlag Godesberg, 2009), p. 39.

¹⁰² Žr. išnašą 82: German Code of Criminal Procedure, arc. 155b.

¹⁰³ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal, arc. 9.

¹⁰⁴ Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432² str. 1 d.

¹⁰⁵ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 4.

¹⁰⁶ Guidelines for better implementation of the existing recommendation concerning mediation in penal matters, adopted by the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) on 7 December 2007, CEPEJ (2007)13, p. 137-138; <<http://www.gemme.eu/en/article/guidelines-for-a-better-implementation-of-the-existing>> [aplankyta 2010 01 10]

nukentėjusiuoju, perduodant į teismą). Tokia pareiga pareigūnams turi išlikti bet kurioje proceso stadijoje, jei sąlygos dėl mediacijos baudžiamojoje byloje tinkamumo susiklosto vėliau. Jei kaltininkas prisipažįsta nusikalstamos veikos padarymu, pareigūnai privalo pasiūlyti įtariamajam, kaltinamajam ir nukentėjusiajam asmeniui pasinaudoti mediacija.¹⁰⁷ Teisėkūros subjektai privalo informuoti auką ir/ar pažeidėją apie egzistuojančią galimybę byloje, kuriose akivaizdu, jog interakcijos šalys neturi pakankamai žinių apie mediacijos procesą ir jo iniciavimą.¹⁰⁸ Galime pagrįstai teigti, jog šiame kontekste mediacija papildo arba supaprastina teisminį bylos nagrinėjimo procesą, nes ginčo dalyvių susitarimas palengvina teismui sprendimo priėmimo procesą ar mažina baudžiamųjų bylų nagrinėjimo kiekybines apimtis.¹⁰⁹

Be to, užsienio šalių nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos taikymo analizė rodo, kad mediacija inicijuojama tada, kai: a) iniciatyvą pareiškia abi interakcijos šalys, b) iniciatyvą pareiškia viena iš interakcijos šalių. Suprantama, kad padarius nusikaltimą daugeliu atvejų nusikaltimo auka bei nusikaltėlis nebendrauja, todėl dalyvavimas mediacijos programoje dažniausiai inicijuojamas vienos iš šalių.¹¹⁰ Remiantis Europos Tarybos principinėmis nuostatomis, reglamentuojančiomis mediacijos instituto taikymą baudžiamosiose byloje, mediacijos iniciatyvos teisė turi būti užtikrinama ginčo šalims: nukentėjusiajam ir kaltinamajam.¹¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso papildymo įstatymo projekto 432⁴ straipsnyje apibrėžta tik įtariamojo iniciatyva užbaigti ikiteisminį tyrimą sutarimo proceso tvarka.¹¹² Pastarasis straipsnis, eliminuojantis nukentėjusiojo iniciatyvos teisę, neatitinka analizuojamo instituto diegimo praktiką, tad turi būti papildytas, apibrėžiant ir nukentėjusiojo iniciatyvos galimybę pradėti mediacijos procesą.

Taigi, įvertinus mediacijos proceso iniciavimo diskrecijos principines nuostatas, mediacijos instituto modelį galima papildyti taip:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.**
- ✓ **Mediacijos procesas gali būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Iniciatyvos teisė turi būti garantuojama:**

¹⁰⁷ Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, *Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas* (Vilnius: Teisės institutas, 2008), p. 23.

¹⁰⁸ Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner, „Victim – Offender mediation in Germany“, *Online Quarterly Review* (2004, Vol. 1, No. 2); <http://www.erces.com/journal/articles/archives/v02/v_02_05.htm> [aplankyta 2010 03 10].

¹⁰⁹ Juozas Lakis, „Konfliktų valdymas viešajame sektoriuje: teisinės ir organizacinės problemos“, *Jurisprudencija* (2002, t. 33(25)), p. 24.

¹¹⁰ Žr. išnašą 71: Rokas Uscila, p. 130-131.

¹¹¹ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters.

¹¹² Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432⁴ str.

- nukentėjusiajam;
 - įtariamajam (teisme - kaltinamajam)
 - baudžiamosios justicijos pareigūnams – prokurorui, teisėjui.
- ✓ **Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamojoje byloje taikymo.**
 - ✓ **Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:**
 - **baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija);**
 - **mediacijos, integruotos į teisminį bylos nagrinėjimo procesą, metu interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą.**

Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi teisę priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamosiose bylose taikymo tik įvertinę nurodymus, reglamentuojančius bylų perdavimo mediacijai sąlygas.¹¹³ Vadinasi, turime nuosekliai apibrėžti sąlygas, kurioms esant baudžiamoji byla gali būti nukreipta į mediacijos programą.

2.3.2 Bylų perdavimo mediacijai sąlygos

Norminiais teisės aktais mediacijos taikymą reglamentuojančios valstybės nustato sąlygas, kurioms esant baudžiamoji byla gali būti nukreipta į mediacijos programą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo projekto 432¹ straipsnyje numatyta galimybė teismui už nusikalstamas veikas, išskyrus labai sunkius nusikaltimus, priimti apkaltinamąjį nuosprendį sutarimo proceso tvarka, jeigu sutarimo procesui neprieštarauja prokuroras, įtariamasis ar jo gynėjas, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas ar jų atstovai.¹¹⁴ Įstatymo nuostata nepakankamai detalizuoja sąlygas, kurioms esant gali būti taikomas susitarimo (mediacijos) procesas, nors remiantis empiriniais tyrimais, sprendžiant mediacijos baudžiamosiose bylose įvedimo klausimą Lietuvoje, svarbu apsispręsti dėl sąlygų, kurioms esant atvejis galėtų būti nukreipiamas į mediaciją, bei jas tinkamai reglamentuoti.¹¹⁵

Atkuriamojo teisingumo programų įgyvendinimas Europoje turi tam tikrus iššūkius: teoretikai pabrėžia būtinybę plėsti atkuriamojo teisingumo koncepcijos intervenciją į baudžiamosios justicijos sistemą. Be galo svarbu diegiant aukos ir nusikaltėlio mediacijos programą įtraukti platesnį spektrą nusikalstamų veikų ir pažeidėjų, kurių atveju procesas gali būti taikomas.¹¹⁶

¹¹³ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 7, arc. 9.

¹¹⁴ Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432¹ str.

¹¹⁵ Žr. išnašą 107: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 25.

¹¹⁶ Council of Europe, *Crime and criminal justice in Europe* (Strasbourg: Council of Europe publishing, 2000), p. 46.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendaciniuose principuose pateikiamoje mediacijos instituto definicijoje akcentuojamos proceso pamatinės nuostatos – interakcijos šalių dalyvavimas aktyviai sprendžiant klausimus, susijusius su padaryta nusikalstama veika, bei žalos atlyginimas. Šie proceso elementai sąlygoja esminius koncepcijos principus: mediacija baudžiamosiose bylose turi būti taikoma tik tuo atveju, jeigu šalys savanoriškai dėl jos susitaria.¹¹⁷ Savanoriškas šalių dalyvavimas turi būti užtikrinamas neprovokuojant nei aukos, nei pažeidėjo bet kokiomis priemonėmis. Savanoriškas dalyvavimas yra būtina visų mediacijos modelių praktinio įgyvendinimo sąlyga, skirianti tradicinius baudžiamosios justicijos procesus nuo atkuriamojo teisingumo koncepciją įgyvendinančių alternatyvų.¹¹⁸ Ši sąlyga aptinkama „*Sutarimo proceso*“ projekto 432¹ straipsnio 2 dalyje: sutarimo procesas negalimas prieštaraujant įtariamajam ar jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ar jų atstovams.¹¹⁹

Tiesioginę reikšmę instituto įgyvendinimui turi tai, jog bylos aplinkybės šalių turi būti priimtos kaip pagrindas dalyvauti mediacijoje. Dalyvavimas sutarimo procese nėra kaltės įrodymas kituose baudžiamuosiuose procesuose.¹²⁰ Akivaizdu, jog yra pagrįstas reikalavimas aukai ir kaltinamajam pripažinti esminius bylos faktus, nes be šios aplinkybės interakcijos šalių dialogu paremtas procesas taptų apskritai neįmanomas.¹²¹ Pastaroji nuostata nėra minima „*Susitarimo proceso*“ projekte, nors yra viena iš esminių sąlygų, į kurias turėtų atsižvelgti baudžiamosios justicijos pareigūnai, inicijuodami ar pritardami mediacijos modelio taikymui. Vadinasi, „*Susitarimo proceso*“ projekto 432¹ straipsnis, apibrėžiantis susitarimo proceso bendruosius pagrindus, turėtų būti papildytas nuostata, jog esminės bylos aplinkybės šalių turi būti priimtos kaip pagrindas dalyvauti mediacijoje.¹²²

Kaip viena iš sąlygų, lemiančių mediacijos proceso galimumą, įvardijamas nusikalstamos veikos sunkumas.¹²³ Mediacija gali būti vykdoma ne visų nusikalstamų veikų atveju. Paprastai ji galima turtinių ir nesunkių smurtinių nusikaltimų atžvilgiu, o bylos dėl sunkių smurtinių nusikaltimų

¹¹⁷ Žr. išnašą 59: Ivo Aertsen et al., p. 41.

¹¹⁸ Žr. išnašą 29: Council of Europe, p. 22-23.

¹¹⁹ Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432¹ str. 2 d.

¹²⁰ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 14.

¹²¹ Žr. išnašą 29: Council of Europe, p. 28.

¹²² Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 14.

¹²³ Mark S. Umbreit, Robert B. Coates, Betty Vos, “Victim offender mediation: An evolving evidence-based practice”, straipsnis knygoje: Dennis Sullivan, Larry Tiffit eds., *Handbook of Restorative Justice* (New York: Routledge, 2006), p. 54.

(tyčinis nužudymas, tyčinis sunkus kūno sužalojimas, išžaginimas ir pan.) nukreipiamos į teismą paprastai be mediacijos alternatyvos galimybės.¹²⁴

Šiame diskurse galima paminėti prieštaringą Vokietijoje taikomą praktiką - galiojantys įstatymai nenustato apribojimų norintiems kreiptis į atkuriamojo teisingumo įstaigas, nenustato konkrečių sudėčių, kurioms esant galėtų būti taikomas sutaikymas.¹²⁵ Profesoriai Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner kėlė diskusijas, ar mediacijos programos apskritai gali būti taikomos nusikaltimų žmogaus sveikatai atveju. Šios diskusijos išsprendimą pritarimo linkme iliustruoja tai, jog beveik 2/3 visų bylų, analizuojamų mediacijos procese Vokietijoje, sudaro sveikatos sutrikdymo atvejai. Statistiniai duomenys atskleidžia, jog smurtiniai nusikaltimai sudaro 70 procentų, tuo tarpu - vagystės, sukčiavimi, žala nuosavybei - apie 25 procentus nusikalstamų veikų, patenkančių į mediacijos procesą vykdandžios institucijos kompetenciją. Likusioji procentinė išraiška – plataus spektro nusikalstamos veikos: valdymo teisės pažeidimai padarant žalą, įžeidimas, neteisėtas asmens laisvės atėmimas, prievarta, grasinimas, apiplėšimas, dokumento suklastojimas, padegimas ir kt.¹²⁶ Akivaizdu, jog nesant detalaus nusikalstamų veikų reglamentavimo, statistiniai duomenys atskleidžia, jog procesas dažniausiai inicijuojamas nusikalstamų veikų privačiam interesui atvejais.

Vokietijoje pamatinės mediacijos instituto nuostatos suaugusių pažeidėjų teisinės atsakomybės kontekste reglamentuojamos baudžiamojo proceso kodekso 153 ir 153a straipsniais.¹²⁷ Iš esmės šie straipsniai yra panašūs į Vokietijos Jaunimo teismo įstatymo 45 ir 47 straipsnių nuostatas, tačiau egzistuoja tam tikras skirtumas, pasireiškiantis praktiškai įgyvendinant mediacijos programą: suaugę kaltinamieji gali pasinaudoti mediacija kaip diversine priemone tik jeigu nusikalstama veika priskiriama baudžiamųjų nusižengimų kategorijai. Teisinės normos sankcijoje numatytas įkalinimas nuo vienerių iki penkerių metų ir/arba bauda yra tos bausmės, nusikalstamas veikas Vokietijos jurisdikcijos kontekste charakterizuojančios kaip baudžiamuosius nusižengimus. Tuo tarpu nepilnamečių pažeidėjų atveju, net ir esant sunkiems nusikaltimams, bylos gali būti nukreiptos į mediaciją. Teisės pažeidimai priskiriami sunkių nusikaltimų kategorijai už nusikalstamas veikas, kurias identifikuojančių baudžiamųjų įstatymų sankcijose numatytas įkalinimas nuo vienerių iki penkiolikos metų.¹²⁸ Lenkijos valstybės kontekste nėra aiškių nuostatų, kurios padėtų identifikuoti atvejus, teisingus mediacijos procesui. Tačiau, Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 66 straipsnis

¹²⁴ Žr. išnašą 107: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 9.

¹²⁵ Žr. išnašą 4: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 39.

¹²⁶ Žr. išnašą 108: Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner.

¹²⁷ Žr. išnašą 82: German Code of Criminal Procedure, arc. 153, 153a.

¹²⁸ Žr. išnašą 108: Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner.

suponuoja, jog bylos nagrinėjimo procesas gali būti sustabdytas arba nutrauktas tik nusikalstamų veikų, neužtraukiančių ilgesnės kaip penkerių metų laisvės atėmimo bausmės, atveju.¹²⁹

Nors mediacija gali būti taikoma sunkių nusikalstamų veikų atveju, mokslininkai akcentuoja, jog šiame kontekste mediacija neturi būti taikoma kaip patraukimo baudžiamajon atsakomybėn alternatyva, bet kaip „tradicinį“ baudžiamąjį procesą papildanti priemonė.¹³⁰ Vadinasi, atsižvelgiant į nusikalstamos veikos sunkumą, „*Sutarimo proceso*“ projekte turėtų būti apibrėžiama mediacijos modelių taikymo galimybė skirtingų nusikalstamų veikų atvejais. Tokiu atveju, baudžiamosios bylos nukreipimas į mediacijos programą turi skirtingą poveikį tradicinio baudžiamojo proceso eigai ir kaltininko atsakomybei.

„*Sutarimo proceso*“ projekte, analizuojant mediacijos instituto taikymo sąlygas, nėra pateikiama jokia diferenciacija ne tik nusikalstamų veikų, bet ir nusikaltimo subjektų atžvilgiu. Atsižvelgiant į šiuos teiginius, nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina, jog teisėkūros subjektai Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo projekte turėtų apibrėžti nuostatas dėl skirtingo mediacijos proceso taikymo remiantis nusikalstamos veikos kvalifikacija.

1990 m. Vokietijos baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtinta mediacijos instituto taikymo galimybė nepilnamečių ir paauglių įvykdytų nusikalstamų veikų atžvilgiu. Teisinis reglamentavimas įtvirtintas peržiūrėjus JGG (*Jugendgerichtsgesetz*) 45 ir 47 straipsnius, suteikiant diskreciją prokurorams ir nepilnamečių teismų teisėjams formaliai nukreipti bet kurį tinkamą atvejį į mediacijos programą ir galiausiai, įvykus sėkmingai mediacijai, visiškai nutraukti baudžiamąjį procesą.¹³¹

Sutarimo procesas gali vykti, tik kai yra identifikuojamos interakcijos šalys. Vokietijoje tarp sąlygų yra išskiriamas ir individualus nukentėjusysis. Pastaroji nuostata neminima „*Sutarimo proceso*“ projekte, nors – individualus nukentėkusysis ir kaltinamasis - yra viena iš esminių mediacijos proceso praktinio įgyvendinimo nuostatų. Tokios sąlygos teiksmė pagrindžiama tuo, kad sutaukinimo proceso metu svarbus kaltininko ir nukentėjusiojo asmeninio susitikimo poveikis.¹³²

Taigi, įvertinus sąlygas, kurioms esant baudžiamoji byla gali būti nukreipta į mediacijos programą, mediacijos instituto modelį galima papildyti taip:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.**
- ✓ **Mediacijos procesas gali būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Iniciatyvos teisė turi būti garantuojama:**

¹²⁹ Christa Pelikan, Thomas Trenczek, „Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape“, straipsnis knygoje: Dennis Sullivan, Larry Tifft eds., *Handbook of Restorative Justice* (New York: Routledge, 2006), p. 75.

¹³⁰ Žr. išnašą 10: Ilyssa Wellikoff, p. 4.

¹³¹ Žr. išnašą 108: Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner.

¹³² Žr. išnašą 4: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 40.

- nukentėjusiajam;
 - įtariamajam (teisme - kaltinamajam)
 - baudžiamosios justicijos pareigūnams – prokurorui, teisėjui.
- ✓ Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamojoje byloje taikymo įvertinant šias sąlygas:
- esminių bylos aplinkybių pripažinimas;
 - šalių sutikimas dalyvauti mediacijoje;
 - aiškus individualus nukentėjusys;
 - nusikalstamos veikos sunkumas.
- ✓ Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:
- baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija);
 - mediacijos, integruotos į teisminį bylos nagrinėjimo procesą, metu interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą.

Daugumoje valstybių nepilnamečiams kaltininkams numatomos kur kas platesnės galimybės nukreipti bylą į mediacijos programą.

Užsienio teoretikų argumentai pagrindžia mediacijos instituto taikymo galimybę ir sunkių nusikaltimų atveju, neribojant taikinamojo proceso tik nusikaltimų nuosavybei, turtinėms teisėms ir turtiniams interesams ar nesunkių nusikaltimų atvejais.¹³³

2.3.2 Bylos, atvejo analizė

Įsitikinus baudžiamojo proceso dalyvių savanorišku apsisprendimu dalyvauti mediacijos programoje, organizuojamas bendras abiejų šalių susitikimas, kurio metu dalyvauja mediatorius.¹³⁴ Europos Tarybos rekomendaciniuose principuose pabrėžiama, jog mediacijos procesas turi turėti pakankamą autonomiją.¹³⁵ Mediacija turi remtis tam tikromis charakteristikomis, kurių praktinis įgyvendinimas, lyginant su „tradiciniu“ baudžiamuoju procesu, skiriasi. Pastarasis procesas remiasi nusikalstamos veikos apibrėžimu, kaltės klausimo nustatymu, bausmės paskyrimu arba kaltinamojo rehabilitacija. Mediacijos procesas, kita vertus, turi vykti aplinkoje, pasižyminčioje atvira ir nevaržoma šalių komunikacija, aktyvia konstruktyvių ir praktinių sprendimų paieška, skatinant nukentėjusiojo konkrečių poreikių ir kaltinamojo gebėjimo kompensuoti įgyvendinimą.¹³⁶ Vadinasi, mediacijos procesas turi būti reguliuojamas tam tikru mastu, išsaugant mediacijos paslaugas teikiančių institucijų –

¹³³ Žr. išnašą 23: Christa Pelikan, Thomas Trenczek, p. 68.

¹³⁴ Žr. išnašą 71: Rokas Uscila, p. 134-135.

¹³⁵ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters, arc. 20

¹³⁶ Žr. išnašą 59: Ivo Aertsen et al., p. 42.

mediacijos tarnybų - nepriklausomumą ir paslaugų teikimo autonomiją. Rekomendacijoje įtvirtintas principas, jog mediacija baudžiamosiose bylose turi būti visiems prieinama, tačiau valstybėse narėse turi būti priimti tam tikri standartai, apibrėžiantys interakcijos šalių susitikimo vykdymo organizavimą. Tokie standartai turi būti pripažinti valstybės, savivaldybės ar kitos viešojo sektoriaus institucijos.¹³⁷

Pavyzdinis mediacijos modelio procesas vyksta dviem etapais: pirminio susitikimo metu mediatorius susitinka su auka ir nusikaltėliu asmeniškai, vėliau organizuojamas bendras interakcijos šalių susitikimas.¹³⁸ Šiame procese svarbų vaidmenį atlieka mediatoriai.

„*Sutarimo proceso*“ projekto 432⁶ straipsnyje teigiama, jog: „surašius sutikimo užbaigti procesą sutarimo proceso tvarka protokolus, prokuroras pradeda derybas su įtariamuoju ir jo gynėju dėl susitariamojo akto“.¹³⁹ Šiame straipsnyje įtvirtinta įtariamojo ir jo gynėjo, prokuroro galimybė vesti derybas dėl baudmės, baudžiamojo poveikio priemonės rūšies ir dydžio.¹⁴⁰ Pastarasis teisinis reguliavimas yra diskutuotinas. Atsižvelgiant į užsienio valstybių praktiką, pažymėtina, jog Lenkijoje asmenys, susiję su teismo institucija, negali dalyvauti mediacijos procedūroje. Šiems pareigūnams priskiriami pareigas einantys teisėjai, prokurorai, advokatai, probacijos pareigūnai, teisės patarėjai.¹⁴¹

Atsižvelgiant į tai, jog atkuriamojo teisingumo programos išlaiko sąlyginę autonomiją baudžiamosios justicijos atžvilgiu, bylą persiuntus mediacijos programai, atkuriamojo teisingumo modelio procesas turi būti pradamas be nepagrįsto prokuroro ar teisėjo kišimosi. Tik kai šis alternatyvus procesas yra baigtas, baudžiamosios justicijos sistemos kompetetingi organai turi įgyvendinti savo diskrecinius įgaliojimus, kontroliuojant susitarimo pasirašymą ir jo vykdymą.¹⁴²

„*Sutarimo proceso*“ projekto 432⁶ straipsnyje apibrėžtame derybų procese rekomenduotina įtvirtinti nepriklausomo, nešališko mediatoriaus, o ne prokuroro, atliekančio mediatoriaus funkcijas, dalyvavimą. Pastarąją poziciją pagrindžia tai, jog mediatorius, kurio funkcija yra atitinkamu būdu bendrauti su auka ir pažeidėju, turi padėti šalims įsisąmoninti ir pateikti savanorišką sprendimą, garantuoti sąmoningą dialogą, padedant dalyviams sužinoti ir išsiaiškinti interakcijos šalių poreikius ir bendrus interesus.¹⁴³ Europos Tarybos rekomendaciniuose principuose įtvirtinti minimalūs

¹³⁷ Žr. išnašą 29: Council of Europe, p. 30.

¹³⁸ Stefanie Tränkle, “In the shadow of penal law: Victim – offender mediation in Germany and France”, *Punishment & Society* (2007, Vol. 9, No. 4), p. 400.

¹³⁹ Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432⁶ str. 1 d.

¹⁴⁰ Žr. išnašą 9: LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas, 432⁶ str. 2 d.

¹⁴¹ Žr. išnašą 4: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 46-47.

¹⁴² Žr. išnašą 59: Ivo Aertsen et al., p. 70.

¹⁴³ Žr. išnašą 71: Rokas Uscila, p. 134-135.

mediatoriams keliamos kvalifikacijos reikalavimai: geras vietos visuomenės kultūros žinojimas, mokėjimas tinkamai vertinti padėtį, spręsti konfliktus, suprasti baudžiamosios justicijos struktūrą.¹⁴⁴ Vadinasi, valstybėms narėms turėtų būti priimti konkretesnius standartus, apibrėžiančius mediatoriaus funkcijas. Lenkijoje institucijos ir asmenys, tinkami būti mediatoriais, turi būti užregistruoti regioninio teismo pirmininko. Yra tam tikri reikalavimai asmeniui, norinčiam tapti mediatoriumi: asmuo turi būti ne jaunesnis kaip 26 metų amžiaus, turintis Lenkijos pilietybę, neteistas, gebantis spręsti konfliktus, pasižymintis tinkama gyvenimo patirtimi, įgijęs tam tikras žinias, ypatingai psichologijos, sociologijos, resocializacijos ar teisės srityje.¹⁴⁵ Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 40 – 42 straipsniuose yra įtvirtintas mediatoriaus nepriklausomumas, akcentuojant, jog tie, kas turi profesinių ryšių su baudžiamosios justicijos sistema, negali tapti mediatoriais.¹⁴⁶

Mediacijos institutą reglamentuojantys įstatymai turi įtvirtinti teisminės kontrolės ir teisines garantijas užtikrinančias procedūras. Jeigu mediacija yra sudėtinė baudžiamosios justicijos sistemos dalis, diegiant atkuriamojo teisingumo praktiką interakcijos šalių teisinės garantijos turi būti suformuotos siekiant užtikrinti, jog bus vadovaujama baudžiamojo proceso principais.¹⁴⁷

„*Sutarimo proceso*“ projekto 432° straipsnyje kalbama tik apie prokuroro, įtariamojo ir jo gynėjo derybas dėl susitariamojo akto, tuo tarpu, atkuriamojo teisingumo koncepciją įgyvendinantys modeliai akcentuoja procesą, kur aukai ir teisės pažeidėjui suteikiama galimybė su trečiosios nešališkos šalies pagalba aktyviai dalyvauti sprendžiant klausimus, susijusius su padaryta nusikalstama veika.¹⁴⁸

Užsienio šalių praktika atskleidžia, jog mediacija vedama įgaliojant valstybinėse institucijose, turinčiose atitinkamus žmogiškuosius ir logistinius išteklius. Įforminus atitinkamą pranešimą bei susitarus dėl konkretaus viktimizacijos atvejo nagrinėjimo mediacijos centre, susipažįstama su byla, sprendžiamas mediacijos modelio parinkimo bei konkretaus mediatoriaus skyrimo klausimas. Mediacijos centro koordinatorius turi nustatyti ir įvertinti, ar dalyviai sugebės dalyvauti mediacijos procese.¹⁴⁹

Taigi, įvertinus, derybų vykdymo procesines charakteristikas, mediacijos instituto modelį šabloniškai galima papildyti taip:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.**

¹⁴⁴ Žr. išnašą 137: Council of Europe.

¹⁴⁵ Žr. išnašą 4: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 46-47.

¹⁴⁶ Žr. išnašą 68: Borbala Fellegi, p. 43.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 75

¹⁴⁸ Žr. išnašą 31: Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters.

¹⁴⁹ Žr. išnašą 71: Rokas Uscila, p. 131.

- ✓ **Mediacijos procesas gali būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Iniciatyvos teisė turi būti garantuojama:**
 - nukentėjusiajam;
 - įtariamajam (teisme - kaltinamajam)
 - baudžiamosios justicijos pareigūnams – prokurorui, teisėjui.
- ✓ **Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamojoje byloje taikymo įvertinant šias sąlygas:**
 - esminių bylos aplinkybių pripažinimas;
 - šalių sutikimas dalyvauti mediacijoje;
 - aiškus individualus nukentėjusys;
 - nusikalstamos veikos sunkumas.
- ✓ **Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:**
 - baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija);
 - mediacijos, integruotos į teisminių bylos nagrinėjimo procesą, metu interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą.
- ✓ **Mediacijos procesas organizuojamas mediacijos centre, dalyvaujant nešališkam, nepriklausomam mediatoriui. Baudžiamosios justicijos pareigūnams neturi būti priskiriamos mediatoriaus funkcijos.**

Diegiant mediacijos modelį, svarbu nuspręsti, kokį poveikį baudžiamajame procese turės bylos nukreipimas į mediaciją bei konsensuso pasiekimas, tad toliau darbe plačiau aptarsime susitarimo dėl susitaikymo pasirašymo ir įvykdymo kontrolės aspektus.

2.3.3. Mediacijos rezultatas

Atsižvelgiant į tai, jog atkuriamojo teisingumo programos išlaiko sąlyginę autonomiją baudžiamosios justicijos atžvilgiu, svarbu išsiaiškinti, kokią juridinę reikšmę tradicinio baudžiamojo proceso eigai ir kaltinamojo atsakomybei turi mediacijos proceso metu priimtas sprendimas.

Mediacijos proceso metu pasiekto susitarimo reikšmė baudžiamajame procese priklauso nuo mediacijos modelio ir baudžiamosios justicijos santykio – ar valstybėje mediacija yra baudžiamosios justicijos dalis, ar egzistuoja kaip tradicinį baudžiamąjį procesą papildanti priemonė, ar mediacija atlieka diversijos funkciją.¹⁵⁰

Susitarime dėl viktimizacijos padarinių pašalinimo gali būti įtvirtinta, kad nusikaltęs asmuo visiškai atlygins aukos patirtą žalą (iš karto arba dalimis per atitinkamą laikotarpį), atliks aukos „naudai“ atitinkamus darbus.¹⁵¹ Susitarimuose gali būti nurodoma, kad nusikaltėlis užsiregistruos į gydymo nuo alkoholizmo, narkomanijos programą, atitinkamą laiką atlikinės viešuosius darbus ir pan.

¹⁵⁰ Žr. išnašą 4: Laura Kietytė, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila, p. 42.

¹⁵¹ Žr. išnašą 71: Rokas Uscila, p. 134-135.

Į susitarimą gali būti įtraukti ir tretiesi asmenys, kaip pavyzdžiui vietos bendruomenės, nevyriausybinių organizacijos, užtikrinančios susitarime priimtų įsipareigojimų kontrolę, jų vykdymą laiku, galimų konfliktų kilimo prevenciją.

Tik kai šis alternatyvus procesas yra baigtas, baudžiamosios justicijos kompetetingi organai įgyvendina savo diskrecinius įgaliojimus,¹⁵² ką iliustruoja užsienio valstybių teisės aktuose įtvirtintos normos. Kaip antai, Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso 153a straipsnis, dažniausiai taikomas kaip diversinė nuostata, apibrėžia teisę nutraukti baudžiamąjį persekiojimą asmenims, vyresniems kaip 21 metų amžiaus (kartais taikomas pažeidėjams nuo 18 metų). Mažareikšmių nusikalstamų veikų atveju, nesant viešojo intereso vykdyti baudžiamąjį persekiojimą, teisės norma suteikia diskreciją prokurorui neoficialiai nutraukti tolimesnį atvejo tyrimą, jei teisės pažeidėjas savanoriškai nukentėjusiojo atžvilgiu įvykdė restituciją arba šalys mediacijos proceso metu pasiekė susitarimą. Sunkesnių nusikalstamų veikų atžvilgiu, sėkmingos restitucijos ir susitaikymo atvejais teisėjas turi teisę, esant prokuroro sutikimui, nutraukti bylą. Vadinasi, baudžiamojo proceso kodekso 153a straipsnis ikiteisminio proceso metu, esant sėkmingiems mediacijos atvejams, gali sąlygoti diversinį efektą.¹⁵³ Tuo tarpu Vokietijos baudžiamojo kodekso 46a straipsnio nuostatos apibrėžia, jog teismo skiriama bausmė gali būti sušvelninama, kai baudžiamasis procesas papildomas sėkminga mediacija. Sąlyginis atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taip pat reikalauja, kad būtų įvykdyta restitucija. Šiuo atveju Vokietijos materialinės teisės normos išskiria du atvejus. Pirma, aukos – nusikaltėlio mediacijos procesas sąlygoja susitarimą, kuriuo teisės pažeidėjas visiškai ar iš dalies atlygina aukos patirtą žalą ar deda pagrįstas pastangas ją atlyginti (46a straipsnio 1 dalis). Pastarosios normos kontekste atsiprašymas traktuojamas kaip pagrįstas susitarimo pagrindas, tačiau jis turi rodyti kaltinamojo nuoširdžias pastangas susitaikyti. Antroji straipsnio dalis apibrėžia kaltinamojo visišką ar dalinę materialinę kompensaciją nukentėjusiajam. Reikalaujama, jog kaltinamasis pripažintų teisės pažeidimą ir, kaip ir pirmuoju atveju, dėtų pagrįstas pastangas kompensuoti nukentėjusiojo patirtą žalą.¹⁵⁴ Remiantis pastarąja materialinės teisės norma, teismas neprivalo atsižvelgti į mediacijos metu pasiekta susitarimą, tačiau tokiu atveju teismas turi pateikti aiškią argumentaciją, kodėl neatsižvelgiama į mediacijos proceso metu pasiektą susitarimą.¹⁵⁵ Teismui atsižvelgus į sėkmingos mediacijos atvejį, bausmė gali būti švelninama dviem būdais. Pirma, jeigu kaltinamajam gresianti laisvės atėmimo bausmė neviršija vienerių metų termino, teismas gali neskirti bausmės. Antroji galimybė yra bausmės sumažinimas, taikomas nusikalstamų veikų, už kurias gresia ilgesnė kaip vienerių metų laisvės atėmimo bausmė,

¹⁵² Žr. išnašą 59: Ivo Aertsen et al., p. 70.

¹⁵³ David Miers, *An International Review of Restorative Justice* (London: Home Office, 2001), p. 33.

¹⁵⁴ Ten pat.

¹⁵⁵ Žr. išnašą 108: Arthur Hartmann, Hans-Jürgen Kerner.

atvejais.¹⁵⁶ Režiuuojant galime išskirti, jog Vokietijoje vykdomas mediacijos procesas gali sąlygoti atitinkamų institucijų atsisakymą patraukti kaltinamąjį baudžiamojon atsakomybėn, nutraukti baudžiamąjį persekiojimą, susilaikyti nuo baudmės ar sušvelninti įstatymo numatytą bausmę.¹⁵⁷

Lenkijoje pozityvios mediacijos proceso pasekoje baudžiamasis procesas gali būti nutraukiamas ir neatnaujinamas, jei per teismo nustatytą terminą kaltininkas nepadaro naujų nusikalstamų veikų bei įgyvendina susitarimu priimtus įsipareigojimus. Kai pažeidimu padaryta maža socialinė žala, mediacijos procesas gali lemti besąlyginį baudžiamąjo proceso nutraukimą. Teismas gali priimti sprendimą, patvirtinantį šalių priimtų įsipareigojimų – žalos atlyginimo, piniginės restitucijos, moralinės žalos atlyginimo, nukentėjusiojo atsiprašymo – turinį.¹⁵⁸

Akivaizdu, jog mediacijos proceso rezultatų įtaka priklauso nuo mediacijos modelio. Remiantis užsienio valstybių praktika, sunkių ir labai sunkių tyčinių nusikalstamų veikų atveju sėkmingi mediacijos proceso rezultatai turi kitokias teisines pasėkmes nei atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.¹⁵⁹

Apibendrinant, galima būtų išskirti tokius sėkmingos mediacijos poveikio baudžiamajam procesui ir kaltinamojo atsakomybei atvejus: baudžiamąją atsakomybę lengvinanti aplinkybė, atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindas, atleidimo nuo baudmės pagrindas. Žalos atlyginimas piniginėmis kontribucijomis, kompensacija už patirtą nematerialinę žalą yra dažniausiai pasitaikantys susitarimas. Jeigu mediacijos procesą vykdančios institucijos nusprendžia, jog susitarimas yra pasiektas, informuoja baudžiamąjį persekiojimą vykdančią instituciją arba teismą.¹⁶⁰

Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso papildymo projekto 432¹³ str. apibrėžtos teismo sprendimų sutarimo procese alternatyvos, suteikiant diskreciją teismui priimti apkaltinamąjį nuosprendį, nesutikus su susitariamojo akto turiniu, gražinti baudžiamosios bylos medžiagą prokurorui arba nutraukti baudžiamąjį procesą.¹⁶¹ Įstatymo nuostatos visiškai nedetalizuoja sutarimo proceso metu pasiekto susitarimo reikšmės baudžiamąjo proceso eigai. Akivaizdu, jog diegiant mediacijos modelį, kuris galėtų funkcionuoti ir kaip baudžiamąjo proceso dalis, ir kaip diversijos funkciją atliekanti procedūra, vykdoma mediacijos centre, svarbu tinkamai reglamentuoti nukentėjusiojo ir pažeidėjo susitarimo pasėkmes.

Lietuvos baudžiamąjo proceso kodekse turėtų būti implementuoti keli mediacijos metu pasiekto susitarimo poveikio baudžiamajam procesui variantai. Sunkių nusikalstamų veikų atvejais, sėkmingą

¹⁵⁶ Žr. išnašą 153: David Miers, p. 34.

¹⁵⁷ Žr. išnašą 116: Council of Europe, p. 39.

¹⁵⁸ Žr. išnašą 107: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 43.

¹⁵⁹ Ten pat, p. 24.

¹⁶⁰ Žr. išnašą 116: Council of Europe, p. 40.

mediaciją reikėtų numatyti kaip pagrindą skirti švelnesnę nei sankcijoje numatytą bausmę, įtraukiant sėkmingą mediacijos procesą į LR baudžiamojo kodekso 62 straipsnyje numatytus švelnesnės, negu įstatymo numatytos bausmės, skyrimo atvejus. Tokiu būdu mediacijos procese galėtų būti realizuotos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, išdėstytos LR baudžiamojo kodekso 59 str.: „kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis; kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą“.¹⁶² Tuo tarpu baudžiamųjų nusižengimų atvejais, konstruktyvus mediacijos rezultatas gali būti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar nuo bausmės pagrindas, ar sąlyga atidėti bausmės vykdymą.

Mediacijos instituto modelio šablonines gaires galima apibrėžti taip:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.**
- ✓ **Mediacijos procesas gali būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Iniciatyvos teisė turi būti garantuojama:**
 - nukentėjusiajam;
 - įtariamajam (teisme - kaltinamajam)
 - baudžiamosios justicijos pareigūnams – prokurorui, teisėjui.
- ✓ **Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamojoje byloje taikymo įvertinant šias sąlygas:**
 - esminių bylos aplinkybių pripažinimas;
 - šalių sutikimas dalyvauti mediacijoje;
 - aiškus individualus nukentėjusys;
 - nusikalstamos veikos sunkumas.
- ✓ **Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:**
 - baudžiamųjų nusižengimų atvejais, baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija). Mediacijos metu pasiektas konsensuso reikšmė - atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar nuo bausmės pagrindas, sąlyga atidėti bausmės vykdymą.
 - mediacijos, integruotos į teismo bylos nagrinėjimo procesą, metu, sprendžiant ginčus dėl sunkių nusikalstamų veikų, interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą mediacijos metu pasiektą susitarimą traktuojant kaip lengvinančią aplinkybę.
- ✓ **Mediacijos procesas organizuojamas mediacijos centre, dalyvaujant nešališkam, nepriklausomam mediatoriui. Baudžiamosios justicijos pareigūnams neturi būti priskiriamos mediatoriaus funkcijos.**
- ✓ **Susitarimo kontrolės funkcija priskiriama teisėsaugos subjektams.**

¹⁶² Žr. išnašą 107: Skirmantas Bigelis, Laura Ūselė, p. 24.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Šiandieninėje Europoje baudžiamosios justicijos susitelkimas ties kaltinamojo nubaudimu, bausmės paskyrimu netenkina bendrųjų visuomenės poreikių, sąlygojant atkuriamojo teisingumo programų vystymąsi. Daugelyje valstybių atkuriamasis teisingumas, kurio esminis tikslas – atkurti pažeistus santykius, - traktuojamas kaip vienas iš dominuojančių požiūrių į nusikaltimą ir teisingumą, sulaukiantis tiek teisminių institucijų, tiek įstatymų leidėjų dėmesio. Valstybių vyriausybės aktyviai remia atkuriamojo teisingumo programų vystymąsi ir plėtrą, kas sąlygoja atitinkamų teisės aktų kūrimą ir atkuriamojo teisingumo modelių intervenciją į baudžiamosios justicijos sistemą.

Europos valstybėse daugiausia diegiamas, labiausiai empiriškai pagrįstas atkuriamojo teisingumo modelis yra mediacija. Svarstant mediacijos, kaip restoratyvinio modelio diegimą, siekiant reformuoti „senąją“ teisingumo vykdymo sistemą, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra parengė ir pateikė svarstyti „*Sutarimo proceso*“ projektą.

Šių aplinkybių kontekste, analizuojant Europos kontinentinėse valstybėse veikančių modelių, laikomų geros praktikos pavyzdžiais, tarptautinių rekomendacijų charakteristikas, nuspręsta, jog „*Sutarimo proceso*“ projektas stokoja atkuriamojo teisingumo koncepciją įgyvendinančio modelio bruožų. Todėl yra pagrįsta išskirti esmines rekomendacines nuostatas:

- ✓ Lietuvoje mediacijos procesas galėtų būti įgyvendinamas diegiant mažiau radikalias instituto taikymo praktikas, mediaciją inicijuojant kaip diversinį modelį įgyvendinantį procesą. Taip pat pagrįstas ir mediacijos, kaip baudžiamąjį procesą papildančio modelio, inkorporavimas.
- ✓ Analizuojant mediacijos proceso iniciatyvos teisę, „*Sutarimo proceso*“ projektas turėtų būti papildytas nuostata, apibrėžiančia ir teisėjo diskrecijos teisę nukreipti atvejį spręsti mediacijos procese, nes tam tikrais atvejais tik teismo bylos nagrinėjimo metu gali susidaryti aplinkybės, sąlygojančios ginčo sprendimo mediacijos procese, galimumą.
- ✓ Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso papildymo įstatymo projekto 432⁴ straipsnyje apibrėžta tik įtariamojo iniciatyva užbaigti ikiteisminį tyrimą sutarimo proceso tvarka. Pastarasis straipsnis, eliminuojantis nukentėjusiojo iniciatyvos teisę, neatitinka analizuojamo instituto diegimo praktiką, tad turi būti papildytas, apibrėžiant ir nukentėjusiojo iniciatyvos galimybę pradėti mediacijos procesą.
- ✓ „*Sutarimo proceso*“ projekte, analizuojant mediacijos instituto taikymo sąlygas, nėra pateikiama jokia diferenciacija nusikalstamų veikų atžvilgiu. Pažymėtina, jog teisėkūros subjektai Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso papildymo projekte turėtų

apibrėžti nuostatas dėl skirtingo mediacijos proceso taikymo remiantis nusikastamos veikos kvalifikacija.

- ✓ „*Sutarimo proceso*“ projekto 432⁶ straipsnyje apibrėžtame derybų procese turi būti įtvirtintas nepriklausomo, nešališko mediatoriaus, o ne prokuroro, atliekančio mediatoriaus funkcijas, dalyvavimas.
- ✓ Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse turėtų būti implementuoti keli mediacijos metu pasiekto susitarimo poveikio baudžiamajam procesui variantai. Sunkių ir labai sunkių nusikalstamų veikų atvejais, sėkmingą mediaciją reikėtų numatyti kaip pagrindą skirti švelnesnę nei sankcijoje numatytą bausmę, įtraukiant sėkmingą mediacijos procesą į LR baudžiamojo kodekso 62 straipsnyje numatytus švelnesnės, negu įstatymo numatytos bausmės, skyrimo atvejus. Tokiu būdu mediacijos procese galėtų būti realizuotos atsakomybę lengvinančios aplinkybės, išdėstytos LR baudžiamojo kodekso 59 str.: „kaltininkas prisipažino padaręs baudžiamojo įstatymo numatytą veiką ir nuoširdžiai gailisi arba padėjo išaiškinti šią veiką ar joje dalyvavusius asmenis; kaltininkas savo noru atlygino ar pašalino padarytą žalą“. Tuo tarpu baudžiamųjų nusižengimų atvejais, konstruktyvus mediacijos rezultatas gali būti atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar nuo bausmės pagrindas, ar sąlyga atidėti bausmės vykdymą ar taikyti lygtinį paleidimą.

Taigi, įvertinus esmines mediacijos proceso organizavimo charakteristikas, mediacijos instituto modelio šablonines gaires galima apibrėžti taip:

- ✓ **Mediacijos proceso esminės charakteristikos turėtų būti reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse.**
- ✓ **Mediacijos procesas gali būti inicijuojamas ikiteisminio ir teismo bylos nagrinėjimo metu. Iniciatyvos teisė turi būti garantuojama:**
 - nukentėjusiajam;
 - įtariamajam (teisme - kaltinamajam)
 - baudžiamosios justicijos pareigūnams – prokurorui, teisėjui.
- ✓ **Baudžiamosios justicijos pareigūnai turi priimti sprendimą dėl mediacijos baudžiamojoje byloje taikymo įvertinant šias sąlygas:**
 - esminių bylos aplinkybių pripažinimas;
 - šalių sutikimas dalyvauti mediacijoje;
 - aiškus individualus nukentėjusys;
 - nusikalstamos veikos sunkumas.
- ✓ **Mediacijos iniciavimas įtakoja baudžiamosios justicijos proceso eigą:**
 - baudžiamųjų nusižengimų atvejais, baudžiamasis persekiojimas gali būti nutrauktas, atvejis nukreiptas į mediaciją vykdančią instituciją (diversija). Mediacijos metu

pasiektas konsensuso reikšmė - atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar nuo bausmės pagrindas, sąlyga atidėti bausmės vykdymą.

- **mediacijos, integruotos į teisminį bylos nagrinėjimo procesą, metu, sprendžiant ginčus dėl sunkių nusikalstamų veikų, interakcijos šalių priimtas taikus susitarimas gali įtakoti teismo sprendimą mediacijos metu pasiektą susitarimą traktuojant kaip lengvinančią aplinkybę.**
- ✓ **Mediacijos procesas organizuojamas mediacijos centre, dalyvaujant nešališkam, nepriklausomam mediatoriui. Baudžiamosios justicijos pareigūnams neturi būti priskiriamos mediatoriaus funkcijos.**
- ✓ **Susitarimo kontrolės funkcija priskiriama teisėsaugos subjektams.**

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Knygos

1. Aertsen, Ivo, Robert Mackay, Christa Pelican, Jolien Willemsens, Martin Whright. *Rebuilding community connections – mediation and restorative justice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004.
2. Danduran, Yvon. *Handbook on Restorative Justice Programmes*. New York: United Nations, 2006.
3. Council of Europe. *Crime and criminal justice in Europe*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000.
4. Council of Europe. *Mediation in Penal Matters*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000).
5. Council of Europe. *Victims – Support and assistance*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007.
6. Fellegi, Borbala. *Meeting the challenges of introducing victim-offender mediation in Central and European countries*. Leuven: European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, 2005.
7. Jehle, Jörg-Martin. *Criminal justice in Germany – facts and figures*. Berlin: Forum -Verlag Godesberg, 2009.
8. Marcus, Michael. *Security and democracy underpressure from violence*. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2003.
9. Marshall, Tony F. *Restorative Justice: an Overview*. London: Home Office, Research Development and Statistics Directorate, 1999.
10. Miers, David. *An International Review of Restorative Justice*. London: Home Office, 2001.
11. Roche, Declan. *Accountability in restorative justice*. New York: Oxford University Press, 2003.
12. Siegel, Larry J., Brandon C. Welsh. *Juvenile Delinquency: Theory, Practice, and Law*. Belmont: Cengage Learning, 2008.
13. Uscila, Rokas. *Viktimologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo aidai, 2005.
14. Van Ness, Daniel W., Karen Heetderks Strong. *Restoring Justice: An Introduction to Restorative Justice*. Cincinnati: LexisNexis/Anderson Publishing, 2006.

15. Van Schijndel, R. A. M. *Confidentiality and Victim – Offender Mediation*. Portland: Maklu, 2009.
16. Walgrave, Lode. *Restorative justice, self-interest and responsible citizenship*. Michigan: Willan, 2008.
17. Zernova, Margarita. *Restorative Justice: Ideals and Realities*. Burlington: Ashgate Publishing Company, 2007.

Straipsniai knygosė

1. Czarnecka-Dzialuk, Beata, Dobrochna Wójcik. “Victim – Offender mediation with juveniles in Poland”. Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.
2. Eskelinen, Ossi, Juhani Iivari. “Victim – Offender Mediation with juvenile offenders in Finland”. Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.
3. Groenhuijsen, Marc. “Victim – offender mediation: legal and procedural safeguards. Experiments and legislation in some European jurisdictions”. Knygoje: The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice ed. *Victim-Offender Mediation in Europe: Making Restorative Justice work*. Leuven: Leuven University Press, 2000.
4. Hofinger, Veronika, Christa Pelikan. “Victim – Offender mediation with juveniles in Austria”. Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.
5. Kemeny, Siri. “Victim – Offender mediation with juvenile offenders in Norway”. Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.
6. Lemonne, Anne, Inge Vanfraechem. “Victim – Offender Mediation for juveniles in Belgium”. Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim – Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.

7. Pelican, Christa, Thomas Trenczek. "Victim offender mediation and restorative justice: The European landscape". Knygoje: Sullivan, Dennis, Larry Tifft eds. *Handbook of Restorative Justice*. New York: Routledge, 2006.
8. Umbreit, M. "Avoiding the Marginalization and McDolization of Victim-Offender mediation: A Case Study in Moving Toward the Mainstream". Knygoje: Bazemore, Gordon, Lode Walgrave. *Restorative Juvenile Justice: Repairing the Harm of Youth Crime*. New York: Criminal Justice Press, 1999.
9. Umbreit Mark S., Robert B. Coates, Betty Vos. "The Practice of Victim – Offender Mediation: A Look at the Evidence". Knygoje: Shoham, Shlomo Giora, Ori Beck, Martin Kett eds. *International handbook of penology and criminal justice*. New York: CRC Press, 2007.
10. Umbreit, Mark S., Robert B. Coates, Betty Vos. "Victim offender mediation: An evolving evidence-based practice". Knygoje: Sullivan, Dennis, Larry Tifft eds. *Handbook of Restorative Justice*. New York: Routledge, 2006.
11. Uscila, Rokas. "Atkuriamojo teisingumo koncepcija, jo modeliai nepilnamečių justicijoje". Knygoje: Česnaitytė, Ieva red. *Nepilnamečių justicija Lietuvoje: teorija ir praktika*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2007.
12. Wahlin, Lottie. "Victim – Offender Mediation in Sweden". Knygoje: Mestitz, Anna, Simona Ghetti eds. *Victim-Offender Mediation with Youth Offenders in Europe - an overview and comparison of 15 countries*. Bologna: Springer, 2005.
13. Zehr, Howard, Harry Mika. "Fundamental Concepts of Restorative Justice". Knygoje: McLaughlin, Eugene, Ross Fergusson, Gordon Hughes, Louise Westmarland. *Restorative justice – critical issues*. London: Sage Publications Ltd, 2003.

Periodiniai leidiniai

1. Aertsen, Ivo, Jolien Willemsens. "The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice". *European Journal on Criminal Policy and Research*, Vol. 9, No. 3/September (2001).
2. Baranskaitė, Agnė, Jonas Prapiestis. "Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės Konstitucijos ir konstitucinės jurisprudencijos kontekste". *Jurisprudencija*, Nr. 7(85) (2006).
3. Lakis, Juozas. "Konfliktiškumas ir taikinimo būdai Lietuvos viešajame sektoriuje – problemos ir gairės". *Viešojo politika ir administravimas*, Nr. 26 (2008).

4. Lakis, Juozas. “Konfliktų valdymas viešajame sektoriuje: teisinės ir organizacinės problemos”, *Jurisprudencija*, t. 33(25) (2002).
5. Löschnig-Gspandl, M. “Diversion in Austria: Legal Aspects”. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9(4) (2001).
6. Reimund, Marry Ellen. “Is Restorative Justice on Collision Course with the Constitution?” *Appalachian Law Journal*, Vol. 3:1 (2004).
7. Reimund, Mary Ellen. „The Law and Restorative Justice: Friend or Foe? A Systemic Look at the Legal Issues in Restorative Justice”. *553 Drake Law Review*, Vol. 53(667) (2005).
8. Semini, Mariana, Ledina Mandia. “Restorative Justice and Victim-Offender Mediation in Criminal Matters Involving Teenagers and Youngsters in Albania”. *HUMSEC Journal*, Issue 3 (2009).
9. Teninbaum, Gabriel H. “Easing the Burden: Mediating Misdemeanor Criminal Complaints”. *Dispute Resolution Journal*, Vol. 62 (2007).
10. Tränkle, Stefanie. “In the shadow of penal law: Victim – offender mediation in Germany and France”. *Punishment & Society*, Vol. 9, No. 4 (2007).
11. Umbreit, Mark S., Betty Vos, Robert B. Coates, Elizabeth Lightfoot. “Restorative Justice in the Twenty-first Century: A Social Movement Full of Opportunities and Pitfalls”. *Marquette Law Review*, Vol. 89(2) (2005).
12. Umbreit, Mark S., Robert B. Coates, Betty Vos. “Restorative Justice Dialogue: A Multi-Dimensional, Evidence-Based Practice Theory”. *Contemporary Justice Review*, Vol. 10, No. 1 (2007).
13. Uscila, Rokas. “Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacija Skandinavijos šalyse”. *Jurisprudencija*, t. 29(21) (2002).
14. Uscila, Rokas. “Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai”. *Jurisprudencija*, t. 20(12) (2001).
15. Uscila, Rokas. “Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos įdiegimo galimybės Lietuvoje”. *Teisės problemos*, Nr. 2(52) (2006).
16. Uscila, Rokas. “Nusikaltimų aukų socialinė ir teisinė apsauga Lietuvoje: padėties vertinimas”. *Jurisprudencija*, t. 59(51) (2004).
17. Wellikoff, Ilyssa. “Victim-Offender Mediation and Violent Crimes: on the Way to Justice”. *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, Vol. 5.1 (2004).
18. Wójcik, Dobrochna. „A letter from Poland: Mediation in Polish Penal and Juvenile Law”. *Crime Prevention and Community Safety: An International Journal*, No. 6(2) (2004).

Teisės aktai

1. Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008-2012 metų programos įgyvendinimo priemonių patvirtinimo. LR Vyriausybės nutarimas. Žin. (2009, Nr. 189).
2. Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo. LR Seimo nutarimas. Žin. (2003, Nr. 32-1318).
3. Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metais įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo. LR Vyriausybės Nutarimas. Žin. (2008, Nr. 101-3888).
4. Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007-2009 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo. LR Vyriausybės nutarimas. Žin. (2007, Nr. 806).
5. German Code of Criminal Procedure, in the version published on 7 April 1987 (Bundesgesetzblatt (Federal Law Gazette)) I, page 1074, 1319 as last amended by Article 2 of the Act of 31 October 2008 I page 2149).
6. Kodeks postępowania karnego (Dz. U. z dnia 4 sierpnia 1997 r. Nr 89, poz. 555).
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin. (1992, Nr. 33-1014).
8. LR baudžiamojo proceso kodekso 3, 9, 18, 22, 28, 51, 62, 63, 64, 110, 147, 151, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 170, 172, 177, 178, 181, 14, 15, 217, 218, 220, 237, 254, 276, 422, 425, 426, 429, 432, 440 straipsnių pakeitimo ir papildymo XXXI skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo projektas. Žin. (2010, Nr. 10-441-01).
9. Penal Code of the Federal Republic of Germany (Strafgesetzbuch, StGB), as promulgated on 13 November 1998 (Federal Law Gazette I, p. 945, p. 3322).
10. Recommendation No. R(99) 19 of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679th meeting of the Ministers' Deputies).
11. 2001/220/JHA: Council Framework decision 2001 of 15 March 2001 on the Standing of Victims in Criminal Proceedings, Official Journal L 082, 22/03/2001 P. 0001 – 0004.

Tekstai internete

1. Bigelis, Skirmantas, Laura Ūselė. *Atkuriamojo teisingumo sistemos Lietuvoje koncepcija ir jos įgyvendinimo priemonių plano projektas*. Vilnius: Teisės institutas, 2008;

- <<http://www.teise.org/docs/research/Atkuriamasis%20teisingumas%202006.pdf>>
[aplankyta 2010 03 03].
2. Mantle, Greg, Darrell Fox, Mandeep K. Dhimi. "Restorative Justice and Three Individual Theories of Crime". *Internet Journal of Criminology*, 2005;
< <http://www.internetjournalofcriminology.com/ijcarticles.html>> [aplankyta 2010 02 15].
 3. Van Ness, Daniel W. *Legislating for Restorative Justice* (1997);
<<http://www.cejamericas.org/doc/documentos/legislatingfor.pdf>> [aplankyta 2010 01 10].
 4. Umbreit, Mark S. "Restorative Justice Through Victim-Offender Mediation: A Multi-Site Assessment". *Western Criminology Review*, Vol. 1(1) (1998);
<<http://wcr.sonoma.edu/v1n1/umbreit.html>.> [aplankyta 2010 01 10].
 5. Michailovič, Ilona. *Restorative Justice in Lithuania* (2008);
<www.euforumrj.org/.../Lithuania/MEDIATION_IN_CRIMINAL_LAW.pdf> [aplankyta 2010 02 15].
 6. Uscila, Rokas. *Konfliktų sprendimas bendruomenėje* (2007);
<www.nplc.lt/sena/reng/ren73/ren73-rokas.doc> [aplankyta 2010 01 10].
 7. Kietytė, Laura, Agnė Matijaškaitė, Rokas Uscila. *Atkuriamasis teisingumas: samprata, tarptautinių dokumentų rekomendacijų, užsienio valstybių patirties apžvalga, atkuriamojo teisingumo sistemos kūrimo sąlygų analizė ir pasiūlymai dėl jos kūrimo Lietuvoje*. Vilnius: Teisės institutas, 2006;
<<http://www.teise.org/docs/research/Atkuriamasis%20teisingumas%202006.pdf>>
[aplankyta 2010 03 10].
 8. Eyckmans, David. *Mediation in Belgium: Law of 22 June 2005 Implementing Mediation in the Code of Criminal Procedure* (2006);
<<http://www.restorativejustice.org/editions/2006/august06/belgiumlaw%20>> [aplankyta 2010 04 02].
 9. Czwartosz, Elzbieta. *Victim – offender mediation. Short notes from Poland*. (2004);
<<http://www.restorativejustice.org/editions/2004/Novemeber/poland1>> [aplankyta 2010 02 10].
 10. Guidelines for better implementation of the existing recommendation concerning mediation in penal matters, adopted by the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) on 7 December 2007, CEPEJ (2007)13;
<<http://www.gemme.eu/en/article/guidelines-for-a-better-implementation-of-the-existing>>
[aplankyta 2010 01 10].

11. Hartmann, Arthur, Hans-Jürgen Kerner. "Victim – Offender mediation in Germany". *Online Quarterly Review*, Vol. 1, No. 2 (2004). <http://www.erces.com/journal/articles/archives/v02/v_02_05.htm> [aplankyta 2010 03 10].

Nepublikuoti tekstai:

1. Baranskaitė, Agnė. *Atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius*. Daktaro disertacija, Vilnius, VU, 2005.